

Nikola Tominac

Zagreb

nikola.tominac@gmail.com

HRVATI U BORBAMA TIJEKOM 1917. NA ISTOČNOME BOJIŠTU I ZAVRŠNE RATNE BORBE NA JUGOZAPADNOME BOJIŠTU IZ 1918. GODINE

Na temelju raspoložive vojno-stručne literature i izvornoga arhivskog gradiva iz fondusa Austrijskoga državnog arhiva i Hrvatskoga državnog arhiva u Zagrebu autor obrađuje najznačajnije događaje u kojima su sudjelovali Hrvati u sudbonosnim ratnim događanjima tijekom 1917. i 1918. godine. Pri obradi teme bila je neprocjenjiva sačuvana operativna dokumentacija 79. pješačke pukovnije zajedničke vojske Grof Jelačić iz Otočca, izvještaji o bitkama, liste gubitaka i ostala popratna ratna dokumentacija.

Ključne riječi: *Hrvatska, vojna povijest, Prvi svjetski rat, Istočno bojište, ofenziva Kerenski, Jugozapadno bojište.*

Uvod

*Ako pitaju zašto smo umrli,
recite im, jer su nam očevi lagali.*
Rudyard Kipling

Godine 1917. raspala se iluzija o kratkotrajnome ratu. Treća faza Prvoga svjetskog rata započela je dvama događajima čije će se posljedice pokazati sudbonosnima. Februarska revolucija u Rusiji donijet će Centralnim silama pobjedu na istoku. Međutim, američka intervencija na zapadu bit će u konačnici kobna po njih. Smrću cara i kralja Franje Josipa I. i stupanjem cara Karla na čelo Austro-Ugarske promijenili su se i odnosi između članica Centralnih sila, osobito po pitanju zapovijedanja nad zajedničkim vojnim snagama.

Istočno bojište 1917. godine: ofenziva Kerenski, Hrvati u bitki kod Ivano-Frankivska (njem. Stanislau) i Kałusza (6. – 16. srpnja)

Nikada ne očekujem od vojnika da razmišlja.
George Bernard Shaw

Planove obiju zaraćenih strana poremetit će ruska revolucija iz veljače 1917. Veliki porazi, teški gubitci, urušavanje gospodarstva, glad i ostale nedaće bili su glavni uzroci pobune ruskih građana, ali i vojske. Brojne ruske postrojbe od Baltičkoga mora pa do Dunava odbijale su se boriti. Sredinom ožujka car Nikola II. Romanov abdicira, a kontroverzni eser Aleksandar Kerenski preuzima privremenu vladu i obećava zapadnim saveznicima nastavak rata na Istočnome bojištu bez obzira na vrlo teško ekonomsko i revolucionarno stanje u zemlji.

Slika 1. Razmještaj snaga južnoga krila Istočnoga bojišta na dan 1. veljače 1917.
(izvor: Glaise von Horstenau, ÖULK, prilog 1, dio).

Ruskim snagama pod zapovjedništvom novoga vrhovnog zapovjednika, imenovanoga 3. lipnja, proslavljenoga generala Alekseja Brusilova, trebale su se suprotstaviti u istočnoj Galiciji i Bukovini respektabilne austro-njemačke snage, među njima i Grupa armija Böhmer-Ermolli.¹ Glavni udarac trebao je provesti ruski Jugozapadni front u istočnoj Galiciji, uz istovremeno pokretanje i ostalih frontova. Centralne sile su na Istočnome bojištu raspolagale s ukupno 128,5 pješadijskih i 23 konjaničke divizije, a Rusi s 232 pješadijske i 42 konjaničke.²

Za naše istraživanje važne su zadaće ruske 8. armije (zapovjednik general Lavr

¹ U njezinu su sastavu k.u.k. 2. i 3. armija i njemačka Južna armija koje djeluju na prostoru od grada Brodyja na sjeveru pa do rumunjske državne granice na jugu.

² Edmund Glaise von Horstenau, *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914–1918*. (dalje: ÖULK), Sv. 6 (Wien: Verlag Militärwissenschaften Mitteilungen, 1930. – 1939.), prilog 1.

Slika 2. Razmještaj snaga Grupe armija Böhme-Ermolli na dan 1. ožujka 1917. Hrvatske snage su u sastavu 3. armije – XIII. korpus (izvor: ÖULK, sv. 6, prilog 3, dio).

Georgijević Kornilov) koja je trebala krenuti desnim krilom od grada Stanislava (ukr. Ivano-Frankivsk) preko grada Kałusza prema zapadu. Glavni udar ofenzive Kerenskoga najteže je pogodio Grupu armija Böhme-Ermolli. U njezinu sektoru djelovanja nalazile su se snage k.u.k. 3. armije³ u čijem je sastavu zagrebački XIII. korpus s većinom hrvatskih pukovnija.⁴ Prije početka operacija na bojištu k.u.k. 3. armije,

dugačkom oko stotinu kilometara, na bojištu su bile razmještene sljedeće austrougarske divizije svrstane u dva korpusa, zagrebački XIII.: zagrebačka 42. domobranska PD,⁵ zagrebačka 36 PD⁶ i XXVI.⁷: 15 PD i 2. KD te samostalna 5. PD na desnome armijskom

3 Zapovjednik armije, general Karlo Terstyansky.

4 U sastavu XIII. korpusa, koji je držao položaje od grada Stanislava (ukr. Ivano-Frankivsk) na sjeveru pa do sela Sołotwine na jugu, ukupne širine oko 25 km, bile su k.u.k. 36. PD i 42. domobranska PD s ukupno 18 200 pušaka, 222 strojnice, 230 jahača, 154 art. oruđa (Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 6, prilog 13, str. 13).

5 42. Domobranska pješačka divizija iz Zagreba pod zapovjedništvom GM. Mihaljevića imala je u svome sastavu dvije domobranske brigade: 83. DPBrig, zapovjednik brigadir (Oberst) Minić, s 25. (Zagreb) i 26. (Karlovac) dom. pješačkom pukovnijom i 84. DPBrig, zapovjednik brigadir pl. Novaković s 27. (Sisak) i 28. (Osijek) dom. pješ. pukovnijom. U sastavu divizije bio je 4. eskadron 10. domobranske husarske pukovnije iz Varaždina, 42. domobranska artiljerijska brigada (zapovjednik brigadir Scholz) sastava: 6. domobranska pukovnija poljskoga topništva (bez jedne bitnice), 42. domobranska pukovnija poljskih haubica (5) i još neke postrojbe artiljerije te 7. satnija 7. saper bojne i 14. balon satnija. U sastavu divizije bilo je 9100 pušaka, 100 strojnice, 130 konja i 76 artiljerijskih cijevi. (Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 6, pr. 13, str. 13).

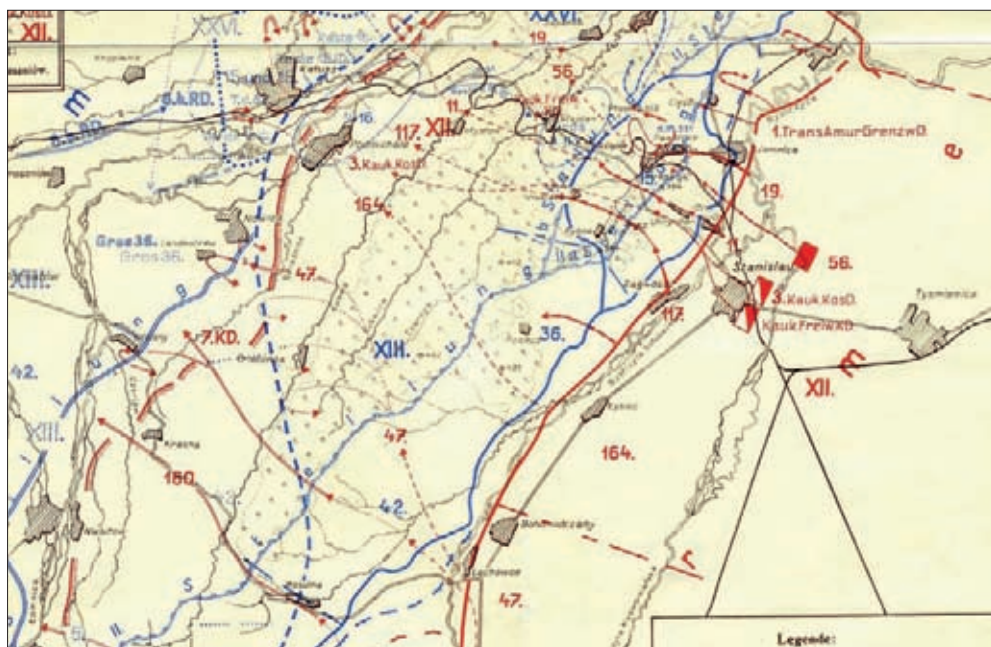
6 36. pješačka divizija iz Zagreba pod zapovjedništvom GM. Nöhringa imala je u svome sastavu dvije pješačke brigade: 13. PBrig, zapovjednik brigadir pl. Löw, s 52 (Pécs) i 78. (Osijek) pješačkom pukovnijom i 72. pješačka brigada, zapovjednik brigadir Budiner, s 53. (Zagreb) i 16. (Bjelovar) pješačkom pukovnijom. U sastavu divizije bio je 1. eskadron 10. domobranske husarske pukovnije iz Varaždina, 3. satnija / 13. saper bojne iz Zagreba, 36. artiljerijska brigada sastava: 36. pukovnija poljskoga topništva, 36. pukovnija teške artiljerije. U sastavu divizije bilo je 9100 pušaka, 122 strojnice, 100 konja i 70 artiljerijskih cijevi (Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 6, pr. 13, str. 13).

7 Najčešće korištene vojne kratice u tekstu: k.u.k. – zajednička vojska (njem. Kaiserlich und Königlich); AOK – austrougarsko Vrhovno zapovjedništvo (njem. Armeoberkommando); DOHL – njemačko Vrhovno zapovjedništvo (njem. Deutsche Oberste Heeresleitung); GA – grupa armija; AGR – armijska grupa; pp – pješačka pukovnija, (njem. IR – Infanterieregiment); FJB – lovačka bojna (njem. Feldjägerbataillon); PBrig – pješačka brigada (njem. Infanteriebrigade); Art.Brig – artiljerijska brigada, (njem. Feldartilleriebrigade); KBrig – konjanička brigada (njem. Kavalleriebrigade); PD – pješačka divizija (njem. Infanteriedivision); LW PD – Landwehr pješačka divizija (austrijska Zemaljs-

krilu, kao i još neke manje snage.⁸

Sve je počelo u zoru 6. srpnja u sektoru zagrebačkoga XIII. korpusa. Rusi su izbili na predstražnu liniju hrvatske 42. domobranske PD generala Mihaljevića kod sela Lachowce na rijeci Bystrzyca Sołotwińska. Domobrani su otvorili snažnu vatru iz artiljerije i strojica i napadaču nanijeli velike gubitke, te ga zaustavili ispred svojih položaja.

Glavno težište ruskoga napada bilo je na sjevernome armijskom krilu. Tijekom noći 7. na 8. srpnja i u zoru počinje djelovati snažna artiljerijska paljba u zoni odgovornosti 15. PD sjeverozapadno od Stanislava. Rusi iznenadno napadaju selo Jamnicu, probijaju razmještaj obrane i tamošnje se obrambene snage u kaosu povlače prema zapadu. Istovremeno je probijena obrana kod uzvisine Jutrena gora, koja je predstavljala glavnu točku obrane. Tu je 15. PD imala vrlo teške gubitke.

Slika 3. Bitka kod Stanislava i Kalusza (6. – 16. srpnja 1917.) s položajima zagrebačkoga XIII. korpusa. (izvor: Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 6, prilog 15, dio).

Nakon ruskoga proboja kod sela Jamnice u borbu se uključuje zagrebački XIII. korpus, i to njegova 36. PD generala (GM.) Nöhringa koja je držala prve linije obrane na rijeci Bystrzyca Sołotwińska od sela Rybno na potoku Pawelcze (isključno) do sela

ka obrana); Hon.PD – Honved pješačka divizija (ugarska Zemaljska obrana); Dom.PD – Domobranska pješačka divizija; SB – Saper („opkoparska“) bojna, bataljun, (njem. Sappeurbataillon); PB – pionirska bojna, (njem. Pionierbataillon), general-major (GM.) – prvi generalski čin u rangu hrvatskoga brigadnog generala, *feldmarschalleutnant* (FML.) – podmaršal, slijede generali s „tri zvjezdice“ ovisno o rodu ili službi: *feldzeugmeister* (FZM.) – general topništva, odnosno tehničkih snaga, *general der Kavallerie* (GdK.) – general konjaništva, *general der Infanterie* (Gdl.) – general pješaštva. Najviši generalski čin u austrougarskoj vojsci bio je *generaloberst* (GO.) – general-pukovnik te (*general*) *feldmarschall* (G)FM. – feldmaršal (maršal).

8 Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 6, prilog 12 i 15.

Slika 4. Gubitak Jutrene gore 8. lipnja 1917. i borbe hrvatske 36. PD zapadno od Stanislava (izvor: ÖULK, sv. 6, prilog 13, dio).

Posiecz (uključno).⁹ Oko 16.00 sati 36. PD pokreće protunapad u smjeru sela Uhrynow grn. u podnožju Jutrene gore. Međutim, ubrzo su zaustavljeni južno od sela Rybna. U tim su borbama sudjelovali dijelovi zagrebačke 53. pješačke pukovnije. Ubacivanjem još jedne bojne iz 36. PD nije se uspjelo ništa značajnije učiniti. Rusi su nastavili s probojem prema drugoj liniji obrane (II. Stellung) i time su doveli snage 15. PD do potpunoga rasula. Rusi uspijevaju osvojiti Jutrenu goru, ali su to platili iznimno visokim gubitcima.¹⁰

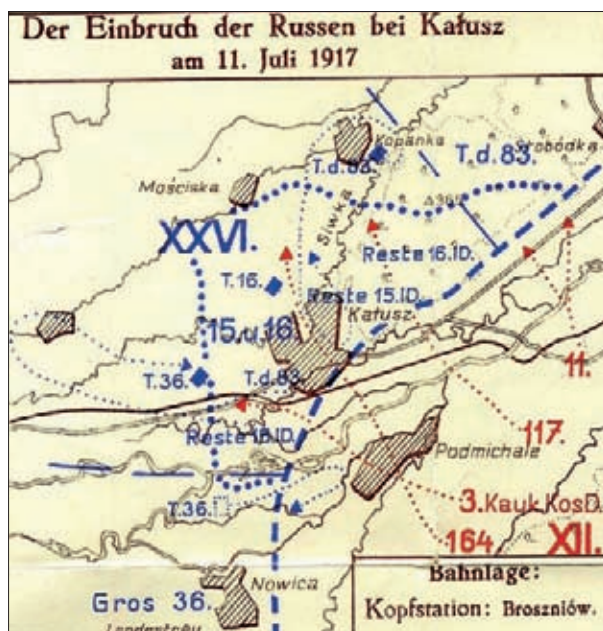
Rusi su s trima divizijama nastavili napadati u zahvatu ceste Stanislav – Kałusz zbog čega general Tersztyanszky zapovijeda povlačenje 15. PD i desnoga krila 2. KD na pričuvne položaje. U 19.00 sati lijevo krilo ruskoga XII. korpusa osvojilo je uzvisine između sela Posiecz i Huciska i time izbilo iza leđa lijevoga krila hrvatske 36. PD i Grupe Colombo. Posebno su iskazana snažna ruska djelovanja na položaje bjelovarske 16., zagrebačke 53. i osječke 78. pješačke pukovnije nakon čega se i one povlače na pričuvne položaje.¹¹

Tijekom 10. srpnja smanjen je ruski intenzitet napada, što je hrvatskomu XIII. korpusu omogućilo mirno povlačenje kroz velike šume prema potoku Lukwi i zauzimanje položaja iza ovoga vodotoka. Istovremeno je poslan dio zagrebačke 53. pješačke pu-

⁹ Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 6, prilog 15.

¹⁰ Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 6, str. 265.

¹¹ *Ratni dnevnik C. K. Varaždinske pješačke pukovnije br. 16*, knj. 2. Bjelovar: Državni arhiv u Bjelovaru, 2004., str. 207.

Slika 5. Ruski proboj kod Kałusza tijekom 11. lipnja i borbe hrvatskih postrojbi iz 36. PD kod sela Nowica i Kałusza (izvor: Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 6, prilog 15, dio).

kovnije prema gradu Kałuszu kao ojačanje snagama XXVI. korpusa.

Tijekom noći 10./11. srpnja Rusi pokreću nove napade s ciljem proboja preko rijeke Lomnice i osvajanja gradića Kałusza. Kod Kałusza se tijekom jutra 11. srpnja razvila krvava borba u kojoj Rusi uspijevaju obrani nanijeti teške gubitke i odbaciti je prema zapadu nakon čega osvajaju ovaj gradić. Hrvatski vojnici iz 53. pješačke pukovnije, koji se na-

laze na spoju 36. i 15. PD sjeverno od sela Nowica, uzalud protunapadom pokušavaju zaustaviti Ruse.¹² Izvidničke skupine ruskoga XVI. korpusa prelaze potok Lukwu i do večeri prodiru do položaja južnoga krila hrvatske 36. PD kod sela Grabowke. Ubacivanjem interventnih pričuva Hrvati ih uspijevaju zaustaviti u širem području sela-Landestreu.¹³ Zbog nepovoljnoga ishoda borbi kod Kałusza i opasnosti od obuhvata sa sjevera započeto je povlačenje zagrebačkoga XIII. korpusa i 5. PD na treće položaje (III. Stellung). Uz manje probleme povlačenje se uspješno odvijalo tijekom noći 11. na 12. srpnja. Samo je 42. domobranska PD imala intenzivnije borbe zapadno od sela Bogorodzana. Povlačenjem je smanjen sektor obrane XIII. korpusa zbog čega se izdvajaju dvije bojne i sedam bitnica prema ugroženome selu Nowici na sjeveru.¹⁴

Dotadašnji neuspjesi obrambenih snaga utjecali su na smjenu zapovjednika 3. armije, generala Karla Terstyanskyja, a na njegovo mjesto dolazi general Karl Kritek. On odmah zapovijeda snagama XXVI. korpusa da krenu u proboj prema Kałuszu. Prema selu Mosciski (sjeverno od Kałusza) upućene su marševske formacije iz hrvatske 42. dom. PD, 15 PD i 2. KD. Tamo su zatekle iscrpljene snage koje su pretrpjele teške gubitke i nisu bile sposobne za bilo kakve značajnije borbe.

Međutim, ubrzo se po Ruse situacija dramatično mijenja: uslijed intenzivnih oborina došlo je do poplave rijeke Lomnice i okolnih pritoka koje su spriječile daljnje ruske prodore, osim na području između sela Jasiena na jugu i Nowice na sjeveru. Ruska 8. armija morala je stati. U ofenzivi koja je u početku puno obećavala izgubila je gotovo 40 000 vojnika.

Tijekom 12. i 13. srpnja Rusi preusmjeravaju napade na obranu Hrvata koju probijaju kod sela Nowica i Landestreu, poglavito na koti 388 koju drži osječka 78. pješačka pukovnija. Tamo su intervenirale snage bjelovarske 16. i zagrebačke 53. pješačke pukovnije koje nisu

12 Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 6, str. 271.

13 *Ratni dnevnik C. K. Varaždinske pješačke pukovnije*, str. 208.; Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 6, str. 271–276.

14 Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 6, str. 278.

uspjele polučiti značajniji uspjeh.¹⁵ Istovremeno je napadnuto i lijevo krilo hrvatske 42. dom. PD kod sela Ldziany na rijeci Lomnici koja uspijeva zaustaviti ruski napad snažnom artiljerijskom vatrom. Ruski proboj kod sela Nowica tijekom 13. srpnja bila je krajnja točka njihova dosega u zoni odgovornosti zagrebačkoga XIII. korpusa. Još su tijekom 14. srpnja nastavili s manjim napadima kod 5. PD u karpatskim podnožjima, kao i na lijevome krilu hrvatske 42. dom. PD kod sela Ldziany. Domobrani trpe tijekom 14. i 15. srpnja velike gubitke kod sela Perhinskoga: 515 nestalih.¹⁶ U sektoru hrvatske 36. PD nastavljene su još nekoliko dana borbe manjega intenziteta na uzvisinama oko sela Nowice, ali bez promjene položaja.

Ove borbe su do krajnosti iscrpile hrvatske pukovnije. U vremenu od 11. do 16. srpnja bjelovarska 16. pp imala je 92 poginula, 529 ranjenih, 297 nestalih i 46 bolesnih.¹⁷ Prema Matičnim knjigama umrlih 53. pp najveći gubitci ove pukovnije iskazani su kod Kałusza.¹⁸

Plavljenjem operativnoga prostora u porječjima vodotoka Rusi su se našli u teškoj situaciji: protivnički protunapad mogao ih je odbaciti u nabujale vode rijeke Lomnice što bi po njih bila prava katastrofa. Plašeći se ove situacije, Rusi su tijekom noći 15. na 16. srpnja napustili grad Kałusz čime su prestale borbe na ovome sektoru, ali se nastavljaju u zoni odgovornosti hrvatskih snaga prema jugu.

Međutim, u to vrijeme nastupaju vrlo složeni problemi i kod hrvatskih snaga. Zbog velike iscrpljenosti i gubitaka vojnika te loše logističke potpore dolazi do pada morala i pojave većih pobuna kod austrougarskih postrojbi. Stoga je upućen apel našim pukovnijama iz 36. pješačke divizije da ne kaljaju svoj dotad stečeni ugled i da izdrže dok na bojište ne pristignu nova pojačanja. Najviše je bila pogođena bjelovarska 16. pješačka pukovnija, u kojoj dolazi do masovne pojave nediscipline, kao i sisačka 27. domobranska pješačka pukovnija koja se povlači s bojišta. Zbog masovnosti pobuna zapovjedništvo grupe armija razmatralo je povlačenje čitavoga XIII. korpusa iza rijeke Lomnice kako bi se izbjegle sve negativne posljedice.¹⁹

Ruskim napuštanjem gradića Kałusza popravlja se stanje bojnoga morala kod hrvatskih pukovnija, tako da uskoro dolazi do njihovih junačkih djela. Naime, tijekom 16. i 17. srpnja u borbama kod naselja Landestreu istaknuo se satnik Gottlieb Vojaček iz bjelovarske 16. pješačke pukovnije koji je osvojio Viteški križ reda Marije Terezije. Bjelovarske II. i III bojna uspjele su odbaciti ruske snage na spoju s 42. dom. PD.²⁰

15 *Ratni dnevnik C. K. Varaždinske pješačke pukovnije*, str. 208–209.

16 Reinhard Eugen Bösch, *Die Haltung der südslawischen Soldaten des österreichungarischen Heeres im ersten Weltkrieg. Eine Dokumentation, dargestellt nach den Gefechtsberichten der Infanterie*, Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der Geistwissenschaftlichen Fakultät der Universität (Wien: 1982.), str. 169.

17 *Ratni dnevnik C. K. Varaždinske pješačke pukovnije*, str. 212.

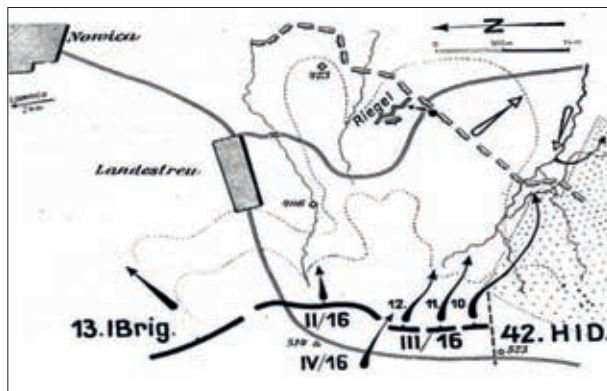
18 HR-HDA-1448. ZB MK. Matične knjige umrlih pripadnika 53. pješačke pukovnije.

19 Glaise von Horstenau, *ÖULK*, sv. 6, str. 278–279.

20 Karl Bardolff, *Der Militär-Maria Theresien-Orden. Die Auszeichnungen im Weltkrieg 1914–1918*. (Wien: Verlag Militärwissenschaftliche Mitteilungen, 1943), str. 336–338; *Ratni dnevnik C. K. Varaždinske pješačke pukovnije*, str. 210–211.

Slika 6. Satnik Gottlieb Vojaček
(izvor: Bardolff, Der Militär-Maria Theresien-Orden,
zbirka fotografija).

Slika 7. Aktivnosti 16. pp kod sela Landestreu tijekom 16. i 17. srpnja
(izvor: Bardolff, Der Militär-Maria Theresien-Orden, str 337)

Austro-njemačka protuofenziva: Proboj kod Zborowa (19. – 21. srpnja) i borbe u istočnoj Galiciji i Bukovini (21. srpnja – 8. kolovoza)

Ludilo ponovno radi iste stvari i očekuje drukčiji rezultat.
Albert Einstein

Shvaćajući vrlo složeno stanje u Ruskome Carstvu, Nijemci su započeli pripreme za protuofenzivu na ovome dijelu bojišta još prije nego što je započela već opisana ruska srpanjska ofenziva. Kada su do 19. srpnja uspjeli zaustaviti Ruse na svim pravcima napada, prikupili su istočno od grada Zloczowa jedanaest pješačkih divizija (od toga dvije austrougarske) i 830 artiljerijskih cijevi. Cilj njemačkoga Vrhovnog zapovjedništva (OHL) bio je proboj ruskoga bojišta kod grada Zborowa i u nastavku izbijanje na liniju Černivci (Czernowitz) – Tarnopol, odnosno na istočne državne granice i tu čekati daljnji razvoj političkoga stanja u Rusiji.²¹

Tijekom jutra 19. srpnja kratkom ali snažnom artiljerijskom pripremom zasuti su ruski položaji s 90 000 otrovnih i 250 000 brizantnih granata i time je započeo Proboj kod Zborowa (19. – 21. srpnja). Ruska reakcija bila je vrlo slaba. Hrvatske snage nastupaju u sastavu 3. armije koja je krenula u napad između rijeka Dnjestar i Prut. Kritekove snage su do večeri 23. srpnja izbile u šire područje sela Bohorodczany, zatim su osvojile grad Nadwornu, a 26. i 27. srpnja pao je i grad Kolomeja. Tijekom ovih borbi zabilježeni su gubitci 53. pješačke pukovnije kod Sniatina, a osobito veliki kod sela Novice i Chliwestie.²² Zagrebački XIII. korpus izbio je sjeveroistočno od grada Kolomeje do sela Kulaszkowce na potoku Czerniawa.²³

21 Petar Tomac, *Prvi svjetski rat 1914-1918*. (Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1973), str. 500.

22 HR-HDA-1448. ZB MK. Matične knjige umrlih pripadnika 53. pješačke pukovnije.

23 Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 6, str. 309.

Zapovjedništvo ruskoga Jugozapadnog fronta poduzelo je mjere na prilazima rijeci Dnjestar kojima je pokušalo zaustaviti protivničku ofenzivu. Tijekom 30. i 31. srpnja zaustavljen je zagrebački XIII. korpus na uzvisinama istočno od grada Sniatyna, točnije kod sela Schipenitz. Tijekom 28. i 29. srpnja sisačka 27. domobranska pješačka pukovnija ima velike gubitke kod sela Grabowice: 200 ranjenih, 160 nestalih i 28 poginulih. Zabilježeno je i pet nestalih časnika.²⁴ U nastavku operacija Kritekova 3. armija krenula je prema gradu Černivci. Zbog udaljavanja od logističkih baza i loših komunikacija začinju značajni problemi s opskrbom.²⁵

Tijekom 2. kolovoza intenzivne borbe bjesnile su između rijeka Dnjestar i Prut. Rusi su primorani napustiti Černivce i povući se na liniju Chotin – Bojan. To je omogućilo hrvatskoj 42. domobranskoj pješačkoj diviziji generala Mihaljevića da prije zore 3. kolovoza uđe u Černivce zajedno s 5. PD. Time je tijekom rata glavni grad Bukovine po treći puta oslobođen. U nastavku borbi zagrebački XIII. korpus prošao je pokraj sela Ridkivci (Rarancza) i Mahale i izbio na uzvisinu Dolzok, koju je izgubio tijekom 5. kolovoza.

Slika 8. Nastup i razmještaj hrvatskih snaga – 36. PD i 42. dom. PD – ispred uzvisine Dolzok nakon osvajanja Černivaca tijekom 5. kolovoza 1917. (izvor: ÖULK, sv. 6, prilog 17, dio).

Poslije 6. kolovoza u sektoru koji je držala 3. armija dolazi samo do artiljerijskih duela, a 36. PD dodijeljena je Grupi Litzmann koja je kasnije preimenovana u Gruppu Zastawna. Tijekom 10. kolovoza njemačko Istočno zapovjedništvo uputilo je zapovijed zapovjedniku 3. armije da opet osvoji uzvisinu Dolzok s koje su Rusi prijetili gradu Černivci. Napad je trebao provesti zagrebački XIII. korpus ojačan Grupom Sieger.²⁶ Napad na uzvisinu započeo je 27. kolovoza i uspješno je proveden uz dobro sinkroniziranu suradnju artiljerije i pješastva. Pod vodstvom generala Siegera njegove divizije izbile su na uzvisinu uz pomoć snaga iz hrvatske 42. dom. PD. U večernjim satima osvojene su sve uzvisine sjeverno od Dolzoka i na ovim će se položajima hrvatske snage zadržati sve do okupacije Ukrajine, odnosno do odlaska 42. dom. PD u Južni Tiro (Jugozapadno bojište).

24 Bösch, *Die Haltung der südslawischen Soldaten*, str. 170.

25 Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 6, str. 322–323.

26 Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 6, str. 400–401.

Rezultati cjelokupne ofenzive bili su iznad svih očekivanja: stvoren je operativni proboj širine 200 km i dubine oko 120 km. Osvojena je gotovo čitava istočna Galicija i Bukovina s važnim gradovima poput Tarnopola i Černivaca. To je utjecalo na pozitivan moral vojnika koji su djelovali u iznimno teškim logističkim uvjetima, iscrpljeni dugotrajnim borbama.

Godina 1918. – Okupacija Ukrajine 28. veljače do sredine ožujka

Nakon poraza Rusije u istočnoj Galiciji nije bilo posebne opasnosti između rijeke Dnjestar i močvarnoga područja Pripjata na sjeveru. Vrhovna zapovjedništva Centralnih sila pregrupiraju snage, a viškove šalju na druga bojišta, osobito na Jugozapadno (Talijsko) i Zapadno bojište u Francusku. U veljači 1918. godine s još nekoliko divizija odlazi i hrvatska 42. domobranska PD, a ostatci XIII. korpusa postaju pričuva Grupe Kosak u čijem sastavu očekuju početak okupacije Ukrajine.²⁷

Slika 9. Djelovanja dijelova 36. PD na početku operacija okupacije Ukrajine krajem veljače 1918.

Početak siječnja svi manje važni sektori 3. armije stavljeni su pod novoustrojenu Grupu Kosak (7. armija iz GA Kövess), a 3. armija je nakon toga rasformirana. U sastavu Grupe Kosak će se kraće vrijeme zadržati hrvatska 36. pješачka divizija sve do njezina odlaska na Jugozapadno bojište. Prebacivanje dijelova 36. PD išlo je u nekoliko etapa: bjelovarska 16. pp započela s pokretima prema Italiji tijekom 22. veljače, a u Rumu (Vojvodina) je stigla 25. veljače. Tamo sudjeluju u gušenju štrajkova u mjestu Hodsag i zapljene hrane u okolnim mjestima. Sukobljavaju se s lokalnim stanovništvom koje pru-

27 Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 7, str. 104.

ža otpor zapljeni i neimaštini. Na tim aktivnostima ostaju sve do 22. lipnja kada kreću na Talijansko bojište.²⁸

Vojna kampanja okupacije Ukrajine i područja uz sjevernu obalu Crnoga mora bila je jedinstvena epizoda ratovanja u kojoj su željezničke pruge odredile smjer pomaka, ali su bile i ciljevi operacija.²⁹ Grupa Kosak će u sklopu ovih operacija s dijelovima 2. KD i hrvatske 36. PD³⁰ biti upućena u Besarabiju. Željeznička postaja Russisch-Nowosielica osvojena je odmah u početku operacija, a 36. pješačka divizija izbila je do sela Lipkany na rijeci Prut. Nakon toga snage 2. armije težišno su nastavile dalje prema vrlo važnome gradu Odesi na Crnome moru koji osvajaju sredinom ožujka iste godine.

Ulaskom u Besarabiju intervenirali su predstavnici vlade tzv. Republike Neovisne Moldavije iz Kišinjeva, prosvjedujući zbog povrede besarabijskoga teritorija i zahtijevajući povlačenje austrougarskih snaga. Međutim, nakon provedenih konzultacija s političkim državnim vrhom načelnik austrougarskoga glavnog stožera, general Arz, odbacio je ovaj prosvjed jer je „došao od nepriznate države“ i krenuo je dalje prema istoku.³¹

Osvajanjem Odeze Austro-Ugarska je počela ukidati Istočno bojište. U ožujku je pokrenut golem pokret snaga na Jugozapadno bojište u borbe protiv Italije. Time je Jugozapadno bojište za monarhiju postalo prioritarno. Među dolazećim snagama je i hrvatska 36. PD koja je tamo stigla u svibnju 1918.³² Ostale aktivnosti na okupaciji Ukrajine se ne navode iz razloga što u njima nisu značajnije sudjelovale hrvatske snage.

Jugozapadno bojište 1918. godine – lipanjske bitke u Veneciji

Lipanjske bitke u Veneciji još su uvijek jedna od kontroverznijih odluka austrougarskoga vojnog vrha. Treba napomenuti da su se na Jugozapadnome bojištu³³ tijekom 1918. godine nalazile dvije vrlo snažne austrougarske vojne grupacije: brdsko područje pokrivala je Grupa armija Conrad,³⁴ a područje uz rijeku Piave Grupa armija Borojević.³⁵ Austrougarske snage opterećivao je velik problem s opskrbom, prvenstveno s hranom i streljivom. Nedostatak ugljena i radne snage negativno je utjecao na proizvodnju vojnih sredstava. Tijekom proljeća značajan broj vojnika obolio je i umro od tuberkuloze i drugih zaraznih bolesti.³⁶

Car Karlo pokušava Monarhiju izvući iz rata („Sikstovo pismo“) što na kraju završava

28 *Ratni dnevnik C. K. Varaždinske pješačke pukovnije*, str. 252–263.

29 Glaise von Horstenau, *ÖULK*, sv. 7, str. 122.

30 36. PD (zapovjednik podmaršal pl. Nöhring) u to se vrijeme sastojala od 6200 vojnika, 100 konja, 78 artiljerijskih cijevi, 116 strojica (MG) i u njezinu su sastavu bile pješačke pukovnije: osječka 78. (3), 116. (3), bjelovarska 16. (1) i zagrebačka 53. (3) (Glaise von Horstenau, *ÖULK*, sv. 7, prilog 3).

31 Glaise von Horstenau, *ÖULK*, sv. 7, str. 119.

32 Isto, str. 147.

33 O borbama Hrvata na Soči detaljnije u: Vijoleta Herman Kaurić i Nikola Tominac, „Hrvatske postrojbe u borbama na Soči (Jugozapadno bojište)“, *Fontes* 21 (2015); Lovro Galić, *Cvetje – Mengore v viharju vojne 1915-1917*. (Kobarid: Ustanova „Fundacija Poti miru v Posočju“, 2017); Lovro Galić i Branko Marušić, *Tolminsko mostišče*, sv. 1. (Tolmin: Tominski muzej, 2005); Dinko Čutura i Lovro Galić, „Veliki rat: Pregled ratnih operacija“, *Hrvatska revija* 3 (2004), str. 13–60.

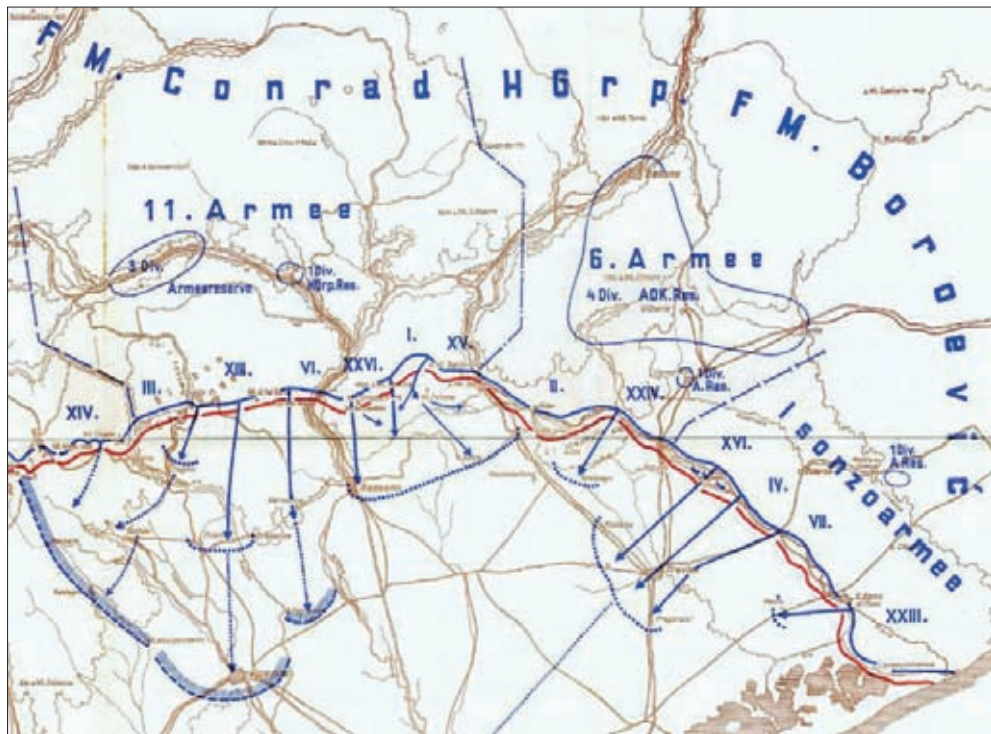
34 U GA Conrad bile su k.u.k. 10. i 11. armija.

35 U GA Borojević bile su k.u.k. 6. i Sočanska armija.

36 HR-HDA-1448. ZB MK. Matične knjige umrlih pripadnika 53. pješačke pukovnije.

faktičkim podčinjavanjem Dunavske Monarhije Njemačkoj koja je formulirana kao „razvoj i produbljivanjem saveza“.³⁷

U međuvremenu su prispjele značajne snage s Istočnoga bojišta, među njima i hrvatska 42. dom. PD.³⁸ Na prostoru Jugozapadnoga bojišta tijekom proljeća ovdje su se našle 44 austrougarske naspram Antantine 72 divizije. Usput, moglo se računati da će predstojeća njemačka ofenziva na Zapadnome bojištu odvući veći dio francuskih i engleskih divizija s Talijanskoga bojišta na Zapadno bojište u Francusku. Usprkos toj pretpostavci, nadmoćnost Antante trebala je i nadalje ostati, što je do krajnosti usložnjavalo planiranje napadnih operacija bez novih snaga.

Slika 10. Razmještaj austrougarskih snaga na Jugozapadnome bojištu i plan napada iz proljeća 1918. godine. Razmještaj hrvatskih snaga naveden je u nastavku teksta (izvor: ÖULK sv. 7, prilog 10, dio).

Na razini AOK-a u ožujku 1918. zamišljeno je pokretanje napadnih operacija kojima se Italiju htjelo izbaciti iz rata. Glavni napad trebao se odvijati između rijeka Astico i Piave. Kodni naziv ove operacije bio je *Operacija Albrecht*. Krajem travnja i početkom svibnja definirani su konačni planovi i uporaba svih snaga, a time i 11. armije u kojoj je bila većina hrvatskih snaga. Za nas su važne zadaće snaga zapadno od rijeke Brente gdje je zagrebački XIII. korpus zajedno s III. i VI. korpusom trebao provesti proboj s visoravni Sedam općina (njem. *Sieben Gemeinde*) u Venetsko-furlansku nizinu, osvojiti gradić Thienne i izbiti do strateški i prometno vrlo važnoga grada Vicenze.³⁹

37 Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 7, str. 17–19, Tomac, *Prvi svjetski rat 1914-1918*, str. 611–612.

38 Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 7, str. 189.

39 Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 7, str. 225 i prilog 10.

Istovremeno je Grupa armija Borojević trebala provesti proboj s rijeke Piave, težišno osvojiti grad i važno prometno središte Treviso i strateški važnu uzvisinu Montello te u nastavku operacija preko grada Padove izbiti na rijeku Po.

Najprije je bilo planirano pod Conradovim utjecajem da austrougarska k.u.k. 11. armija provede glavni napad od rijeke Astico do Piave uz potporu desnoga krila Borojevićeve 6. armije, a ostatak Borojevićeve grupacije udar preko donjega toka rijeke Piave. Borojević je bio protiv takvoga prijedloga jer je smatrao da „nitko ne može odgovorno započeti materijalno nepripremljene operacije s gladnom vojskom. Ne želimo krenuti u avanturu čije bi negativne posljedice mogle nesagledivo utjecati na moral“.⁴⁰ Našavši se između tih dvaju vrlo snažnih vojnih autoriteta, car se nije snašao. Tako je plan napada izmijenjen krajem svibnja kada je doneseno kompromisno rješenje da se napadne na čitavome bojištu bez definiranja težišta djelovanja. Ta će odluka na kraju biti pogubna za uspjeh operacija.

Sredinom lipnja talijansko Vrhovno zapovjedništvo raspolagalo je s 56. PD i 4. KD i 7000 artiljerijskih oruđa, 2400 bacača i 480 aviona.⁴¹ Glavni objekti talijanske obrane bili su uzvisina Montello na Piavi, plato Sedam općina i planinski kompleks Mt. Grappa. Osim Talijana tu su se našle britanske i francuske snage. Ovdje će se po prvi puta u povijesti Austro-Ugarske pukovnije naći u borbi s engleskim vojnicima.

Bojište 11. armije između rijeka Astico i Piave podijeljeno je na dva zasebna pravca: zapadno od rijeke Brente napad se trebao odvijati s platoa Sedam općina u širem području oko gradića Asiaga, kroz šumovitu zonu preko uzvisina južno od grada i nastaviti preko planinskoga područja prema Venetsko-furlanskoj nizini. Na visoravni Sedam općina neprijatelj je stajao na rubu šuma širega područja oko gradića Asiaga u obrambenim položajima koji su po svim standardima bili izvrsno uređeni i ojačani snažnom artiljerijom. Zapovjednici austrougarskih brigada izvjestili su viša zapovjedništva o snazi tih utvrda: „Šumsko područje na kojem je k.u.k. XIII. korpus trebao provesti težišni pravac napada zaštićen je snažno utvrđenim područjem. Betonska gnijezda sa strojnicama međusobno se dobro pokrivaju, a kaverne s dubokim prolazima pažljivo su maskirane i teško su uočljive“.⁴²

Razmještaj hrvatskih snaga na bojištu

Tijekom zime i ljeta 1918. godine pristigla je s Istočnoga bojišta glavnina hrvatskih postrojbi iz zagrebačkoga XIII. korpusa na plato Sedam općina. Zagrebačka 42. domobranska pješačka divizija⁴³ dolazi u Grupu armija Conrad⁴⁴ u veljači 1918., a zagrebačka k.u.k. 36. pješačka divizija⁴⁵ dolazi na šire područje gradića Asiaga u svibnju 1918. godine. Na dan 15. lipnja 1918. 36. PD je u sastavu VI. korpusa / 11. armije u armijskoj pričuvi, a 42. domobranska PD u sastavu XIII. k / 11. armije je u pričuvi kod sela Per-

40 Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 7, str. 202.

41 Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 7, str. 237. i prilog 15.

42 Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 7, str. 235.

43 U njezinu su sastavu hrvatske 25., 26., 27. i 28. domobranska pukovnija.

44 Ova će grupa armija biti u kolovozu 1918. biti preimenovana u Grupu armija nadvojvode Josipa, a od 26. listopada u AGr Kroatina.

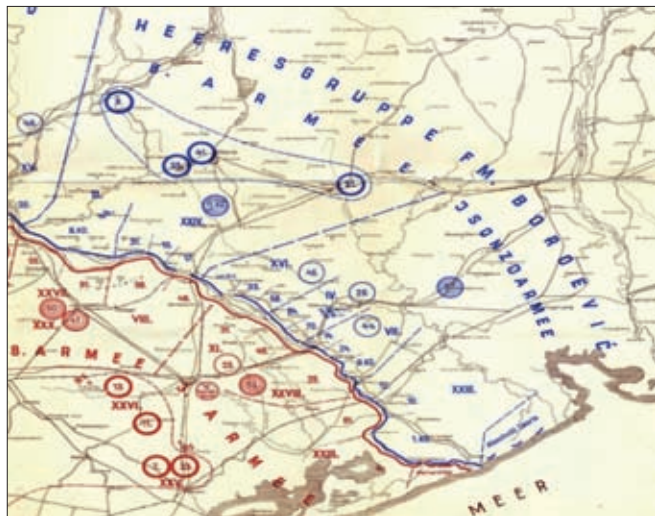
45 U njezinu su sastavu k.u.k. pukovnije: 16., 53., 78. i 116.

gine.⁴⁶ Lička 79. pješačka pukovnija („Jelačićevci“) iz Otočca⁴⁷ je u 95. pješačkoj brigadi 48. pješačke divizije (XV. korpus iz sastava 11. armije). U to su vrijeme „Jelačićevci“ bili u korpusnoj pričuvu.⁴⁸

U Borojevićevoj grupi armija 22. pješačka pukovnija iz Sinja s trima bojnama nalazi se u armijskoj pričuvu u 57. PD kod Motta di Livenze. Karlovačka 96. pp s četirima bojnama je u 58. PD (XVI. korpus) kod S. Polo di Piave nasuprot riječnomu otoku Pappadopoli. Obje su divizije u sastavu Sočanske armije (njem. *Isonzoarmee*). Dalmatinska 23. streljačka pukovnija⁴⁹ je u 44. streljačkoj brigadi 22. streljačke divizije iz Grupe armija nadvojvode Ferdinanda kod prijevoja Tonale u Tirolu, a 37. streljačka pukovnija je u sastavu 112. streljačke brigade 56. streljačke divizije XXI. korpusa 10. armije južno od gradića Rovereta, također u Tirolu. Ovdje su i pojedine bosanskohercegovačke pukovnije i lovačke bojne u kojima je također bilo dosta Hrvata. Tako su zabilježena djelovanja BH 3. pješačke pukovnije iz Tuzle njezina napadna djelovanja u sastavu XXIII. korpusa.⁵⁰

Bitka na visoravni Sedam općina u Južnome Tirolu

U noći 14. i 15. lipnja pukovnije iz osam divizija k.u.k. 11. armije iz svih zemalja višenacionalne Dunavske Monarhije bile su razmještene na visoravni Sedam općina u kontinuiranoj, gotovo ravnoj crti i spremne za napad. Zapovjednik grupe armija, feldmaršal (FM.) Conrad, izdao je vojnicima vrlo snažan proglas: „Prošavši kroz sve zimske oluje,

istovremeno pokazujući istinsku predanost i ljudsku upornost, ugledali ste sunčane ravnice Italije. Trenutak koji ste željeli sada je ovdje (...) dobrobit, budućnost i čast naše velike, drevne i voljene zajedničke domovine sada su u vašim rukama (...) s čvrstim samopouzdanjem vas pozivam – idemo naprijed!“⁵¹

Slika 11. Detaljan razmještaj snaga GA Borojević na rijeci Piavi u kojoj su 6. i Sočanska armija (izvor: Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 7, prilog 13, dio).

46 Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 7, prilog 3.

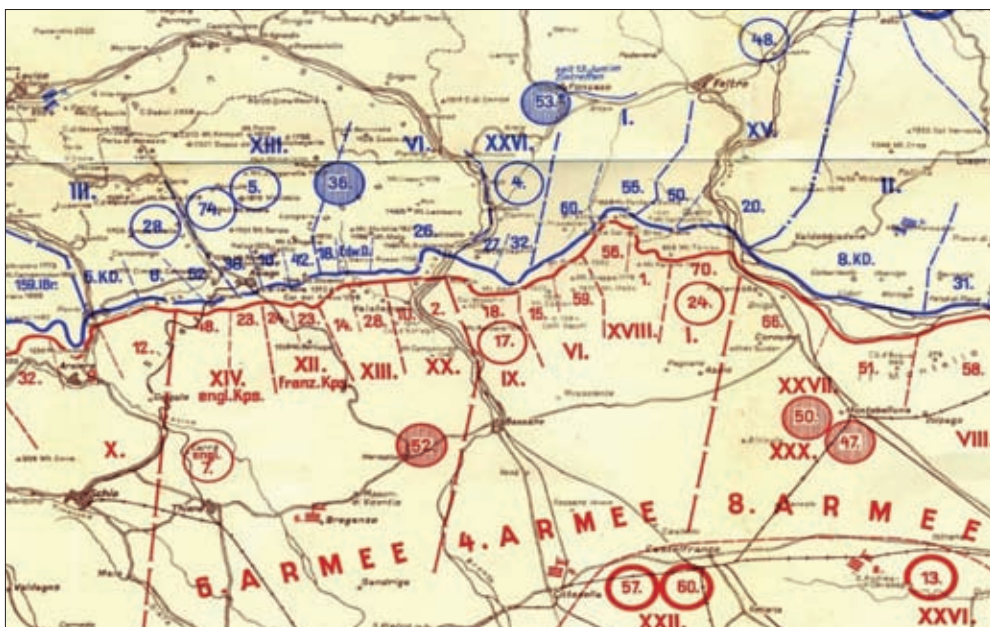
47 79. pp iz Otočca je na Jugozapadno bojište pristigla tijekom 1916. godine nakon Brusilovljeve ofenzive na Istočnome bojištu, a na područje Mt. Grappe u sklopu proboja kod Kobarida (XII. Sočanska bitka).

48 Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 7, prilog 3.

49 Nekadašnja Landwehr pukovnija (austrijsko domobranstvo).

50 Bösch, *Die Haltung der südslawischen Soldaten*, str. 219.

51 Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 7, str. 241.

Slika 12. Detaljan razmještaj snaga 11. armije na brdskome bojištu na dan 15. lipnja 1918. Domobranci su u sastavu 42. dom. PD XIII. korpusa kod Asiaga, a 36. PD u armijskoj pričuvni sjeveroistočno od gradića Asiaga. 79. pp. „Jelačićevci“ su u sastavu 48. PD XV. korpusa u armijskoj pričuvni kod mjesta Feltre (izvor: Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 7, prilog 13, dio).

Oko tri sata ujutro austrougarska artiljerija započela je svoju paklenu simfoniju. Prašina i dim kovitali su se nad krajolikom. Vidljivost se počela poboljšavati tek oko šest sati kada je artiljerijska bitka, koju su obje strane vodile uz ogroman utrošak streljiva, dostigla svoj najveći intenzitet. Austrougarska artiljerijska priprema djelovala je posvuda, a ne koncentrirano po mjestima razmještaja protivničke artiljerije, zbog čega protivnički objekti nisu pretrpjeli značajnije gubitke.

Oko sedam sati ujutro pješništvo je krenulo u čitavoj širini bojišta. U devet sati u zapovjedništvu 11. armije stekao se dojam da „trenutno sve ide po planu“. XIII. korpus je osvojio prvu neprijateljsku liniju i nastavio napredovati kao i ostale napadne divizije. Dubljim ulaskom u protivnički razmještaj napade su ometala brojna skrivena strojnička gnijezda, ali i snažni protunapadi engleskih i francuskih snaga. Tu su se u borbe uključile i talijanske zrakoplovne eskadrile nanoseći zemaljskim snagama značajne gubitke. Zbog toga dolazi do usporavanja napredovanja.⁵² Austrougarske snage izbile su na liniju Cesuna – sjeverozapadni rub Mt. Lemerle – Mga. Fassa – Turco – Cm Ecker – Mt. Melago sjeverno od Col di Aresi.

Stanje se naglo promijenilo u poslijepodnevним satima. Jedna za drugom počele su pristizati loše vijesti. U zoni odgovornosti zagrebačkoga XIII. korpusa odbačene su dvije divizije, dok se istočno krilo korpusa na kojem se nalazila 42. domobranska PD, odnosno njezine 26. karlovačka i 28. osječka pješačka pukovnija, još uvijek nalazi na uzvisini Mt. Nasa. Zapovjednik korpusa, general Csanady, morao je ojačati te snage osobito na području oko sela Gallio. Na istočnome krilu korpusa pokraj Col d'Ecchelea

⁵² Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 7, str. 244.

dolazi do povlačenja snaga. Kako bi se obranilo osvojeno područje, zapovjednik armije primoran je iz pričuve ubaciti 71. pješačku brigadu⁵³ iz hrvatske 36. PD i staviti je u nadležnost VI. korpusa. Nakon krvavih borbi tijekom noći niži zapovjednici izvijestili su svoje uspravnice da je zbog velikih gubitaka i premoći protivnika stanje njihovih postrojbi vrlo teško.⁵⁴ Da bi se popravilo trenutačno stanje, hrvatska 42. domobranska PD s 25. i 26. domobranskom pješačkom pukovnijom krenula je tijekom jutra u napad i ušla u rovove kote 1094 – kapelica kod sela Pennar (jugoistočno od Asiaga) i zapadni greben Costalunge gdje se od ranije tamo nalazi 28. dom. pp iz Osijeka. Ove objekte čuvala je francuska 23. i 24. PD XII. korpusa. Domobrani su u šest pokušaja pokušali probiti neprijateljsku obranu, ali su na kraju uspjeli postići tek mali napredak zbog slabe artiljerijske potpore.⁵⁵

Neuspjesi 11. armije u Južnom Tirolu bili su vrlo pogubni. Stoga je feldmaršal Conrad morao pregrupirati svoje snage i iz strategijskih pričuva prebaciti dio snaga na prednji dio bojišta. Vijesti o neuspjehu 11. armije imale su vrlo štetne učinke na odluke načelnika Glavnoga stožera GO Arza koji je bio uvjeren da je besmisleno ponoviti napad kada su postrojbe pretrpjele teške gubitke i ostale bez streljiva. To je kod vojnoga vrha izazvalo dileme da li prekinuti ofenzivu ili ne. Za neke nove pripreme trebalo je dosta vremena, ali i novih snaga kojih nije bilo na raspolaganju.

Slika 13. Djelovanja 11. armije tijekom 15. lipnja 1918. s prikazom proboja 42. domobranske PD (42. HID) prema Costalungi (izvor: Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 7, prilog 15, dio).

⁵³ U sastavu brigade bile su sljedeće pukovnije: 78. (Osijek, 2 bojne) i 116. pješačka pukovnja u kojoj su bili i dijelovi bjelovarske 16. i 78. osječke pukovnije (Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 7, prilog 3).

⁵⁴ Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 7, str. 243.

⁵⁵ Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 7, str. 245.

Da li krenuti u novi napad s rijeke Piave? Međutim, za taj je plan Borojevićeva skupina bila preslaba. Sve nade se ulažu u snage 11. armije i ona dobiva zadaće za pripremu novoga napada, ovaj puta u sektoru njezina XXVI. korpusa u dolini rijeke Brente. Zbog toga se provodi preraspodjela i ojačavanje tamošnjih snaga.⁵⁶

Tijekom noći 15. na 16. lipnja 11. armija nije vodila značajnije borbe. Na visoravni Sedam općina k.u.k. III. korpus i dio zagrebačkoga XIII. korpusa povukli su se na početne pozicije. Francuska 24. PD iz XII. korpusa vodila je uspješne borbe kod sela Pennar i kapelice na koti 1094, dok su na desnome krilu bili potisnuti od strane hrvatske 42. dom. PD. Zabilježeni su bojevi 42. dom. PD u Campomulu kod sela Gallio. Daljnji pritisci tijekom 17. lipnja primorali su 42. domobransku PD da napusti položaje na Costalungi. Tijekom jutra 19. lipnja izvedena je vrlo jaka talijanska topnička paljba u sektoru naših domobrana na planinama Mt. Sisemol (kota 12429) i Val di Bella (kota 1312). Nakon ovih djelovanja zavladao je relativno zatišje. U bitci na prijevoju Tonale k.u.k. 10. armija također je doživjela neuspjeh, a u tim operacijama djeluju zagrebačka 31. i BH 3. lovačka bojna.⁵⁷

U zoni odgovornosti Borojevićeve grupacije također je došlo do pokretanja napada koje su Talijani spremno dočekali i nisu omogućili značajniji prodor. Na nekoliko je mjesta uspio samo manji prodor, osobito na uzvisini Montello, u kojem je uz još jedanaest pukovnija sudjelovala i tuzlanska BH 3. pješačka pukovnija pretrpjevši u tim bitkama velike gubitke.⁵⁸ Nakon nekoliko dana borbi od svih uspostavljenih mostobrana na rijeci Piavi ostaje samo onaj kod strateške uzvisine Montello. Tijekom jutra 20. lipnja Borojević je zatražio od cara Karla odobrenje da povuče svoje snage iza Piave iz razloga što 6. armija nije mogla zadržati Montello bez novih svježih snaga i kvalitetne logističke potpore. Inače bi plato Montello mogao postati pakao kao Doberdob na Soči iz ranijih sočanskih bitaka. To se svakako moralo izbjeći. Evakuacija snaga preko uspostavljenih mostobrana za vrijeme talijanskoga napada dovela bi do katastrofe. Car je odobrio povlačenje istoga dana, a posljednji vojnici povukli su se na lijevu obalu Piave tijekom 25. lipnja. Devet dana bitke koštale su Talijane i njihove saveznike velikih gubitaka; između 15. i 25. lipnja izgubili su 84 830 vojnika, od čega 8030 mrtvih, 28 998 ranjenih i 47 802 nestalih.⁵⁹

Slika 14. Talijanska spomen-kosturnica u Asiagu gdje je sahranjen i dio austrougarskih vojnika poginulih na visoravni Sedam općina, među njima i brojnih Hrvata (snimio N. Tominac).

56 Glaise von Horstenau, *ÖULK*, sv. 7, str. 284.

57 Glaise von Horstenau, *ÖULK*, sv. 7, str. 230.

58 Pero Blašković, *Sa Bošnjacima u Svjetskom ratu* (Beograd, 1939), str. 399–414.

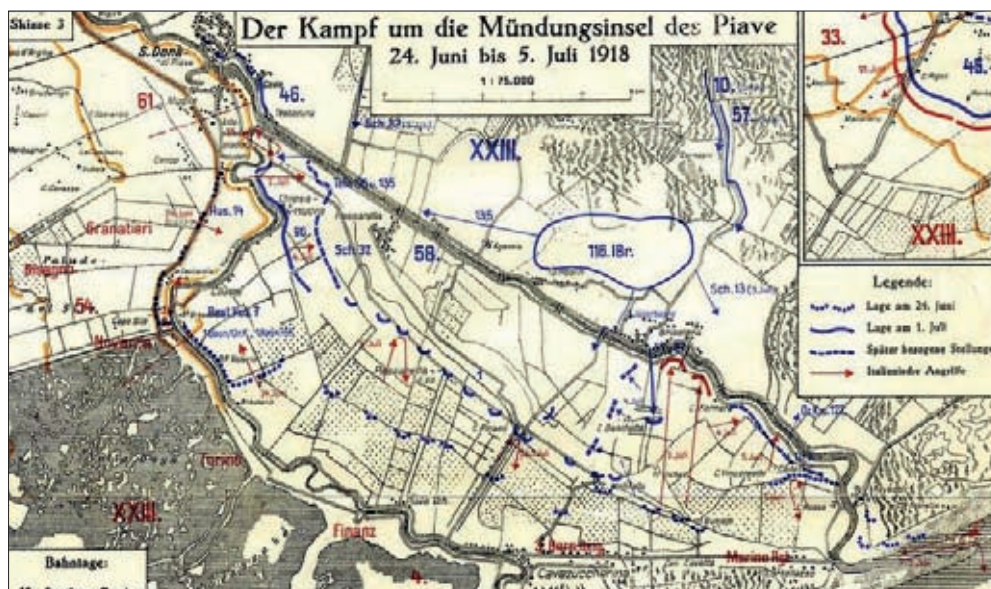
59 Glaise von Horstenau, *ÖULK*, sv. 7, str. 338.

Krvave borbe Karlovčana na ušću rijeke Piave u more (24. lipnja do 5. srpnja)

U cilju strateške zaštite grada Venecije Talijani su namjeravali osvojiti veliki riječni otok na ušću rijeke Piave u more kod mjesta Passarelle, jugoistočno od gradića San Donà di Piave. Otok je branila k.u.k. 58. PD podmaršala Zeidlera iz XXIII. korpusa.⁶⁰ Tu su se od 24. lipnja vodile teške borbe u kojima je sudjelovala karlovačka 96. pješačka pukovnija koja je ovamo prebačena kao ojačanje iz sastava k.u.k. XVI. korpusa sa sjevernoga armijskog krila. Područje operacija bilo je vrlo složeno zbog ravničarskoga terena isprepletenoga brojnim kanalima zbog čega je bilo vrlo teško izvoditi kvalitetna izviđanja i pravovremeno uočiti protivnika. Tijekom 1. srpnja bojna skupina podmaršala Zeidlera pretrpjela je vrlo teške gubitke zbog čega je dio snaga morao biti povučen. Tijekom 2. srpnja dvije talijanske divizije krenule su u snažan napad s respektabilnim snagama uz snažnu artiljerijsku potporu i zrakoplovstvo. Zbog znatne premoći Talijani su se ubrzo probili na istočnu obalu Piave ispred Intestadure, gdje je bila razmještena karlovačka 96. pješačka pukovnija koja je potisnuta uz vrlo velike gubitke, jedne od najvećih u njezinoj povijesti.

Pokriveni dimnim zavjesama Talijani uspijevaju izgraditi nekoliko mostova za prebacivanje snaga. U pomoć obrani je iz pričuve stigla k.u.k. 135. pješačka pukovnija iz 116. PBrig koja zajedno s preživjelim Karlovčanima kreće u protunapad i nakratko uspijevaju zaustaviti napadne snage. Međutim, zbog opasnosti iz sela Chiesanuove prisiljeni su na povlačenje na istočne nasipe rijeke Piave i tu će sačekati kraj rata i tragično povlačenje prema domovini.

Tijekom mirnoga jutra 3. srpnja austrougarske snage iz 58. PD pregrupirane su za obrambene zadaće. Karlovačka pukovnija je zbog teških gubitaka povučena u pričuvu.⁶¹

Slika 15. Krvave borbe Karlovčana na riječnome otoku Piave do 5. srpnja 1918. (izvor: Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 7, prilog 22, skica 3, dio).

60 Zapovjednik korpusa bio je general Maksimilijan Čičerić.

61 Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 7, str. 340–341.

Talijanske protumjere na planinskoj fronti i krvave borbe hrvatskih pukovnija

Između 16. i 28. lipnja proveden je niz složenih rotacija austrougarskih snaga. Cilj je bio osloboditi što više snaga 11. armije do 21. lipnja za zadaće Borojevićeve grupe armija. Međutim, zbog talijanske ofenzive na rijeci Piavi ovaj je plan značajno reduciran. Do 28. lipnja samo je manji dio snaga izmješten u Borojevićevu grupaciju. I zagrebački je XIII. korpus izdvojio manji dio snaga, među kojima je 42. domobranska pješačka divizija izmještena u okolici sela Pergine.

Evakuacija austrougarske vojske na istočne obale rijeke Piave za talijanske zapovjednike bila je pravo olakšanje. Stoga planiraju brzo djelovati i na planinskome bojištu. Njihovi snažni napadi na platou Sedam općina usmjereni su prvenstveno prema uzvisinama Mt. di Val Bella i Col del Rosso. Pod iznimno snažnom artiljerijskom vatrom uspijevaju probiti obranu. Tamo su ih dočekali dijelovi zagrebačke 53. i 126. pješačke pukovnije i još neke snage. Gubitci obrane bili su vrlo veliki.⁶²

Stanje pukovnija unutar 36. PD-a bilo je vrlo kritično. U kišnoj noći 28. na 29. lipnja talijanske i francuske bitnice ponovno su otvorile vrlo destruktivnu vatru koja je bila uvod u nove napade na koje je austrougarska artiljerija snažno odgovorila. Posebno su bile teške borbe na Cornonu, stjenovitim vrhovima južno od Sasso Rossa. Talijani uspijevaju izbiti do prvih položaja kod Mt. di Val Bella (tt 1312), s kojih ih odbijaju dvije pješačke pukovnije i prva bojna bjelovarske 16. pješačke pukovnije. Svi daljnji talijanski napadi bili su odbačeni na početne položaje. U to vrijeme dvije hrvatske pukovnije iz 36. PD – 16. i 53. – nalaze se u pričuvi i po potrebi interveniraju na ugroženim područjima.⁶³

Nakon relativno mirne noći tijekom 30. lipnja bitka je obnovljena. Teška artiljerijska paljba pretvorila je zaštitne objekte u ruševine. Posljednji vojnici Edelweiss pukovnije još su se uvijek junački borili. Talijansko pješaštvo uz pomoć aviona naoružanim strojnica-ma opet je napalo u 10.00 sati. Osvajaju vrlo važan Col del Rosso, a branitelji se povlače uz vrlo teške gubitke. Podmaršal Wieden⁶⁴ nije imao informacija o stanju 59. PD kod susjednoga Col d'Ecchele, bojeći se novih napada u kojima neće imati dovoljno resursa da spriječi talijanski proboj.

Tijekom večeri 116. i osječka 78. pješačka pukovnija iz zagrebačke 36. PD izdržale su višestruke napade na Col d'Ecchele. Talijani prosuđuju da su stekli značajnu brojčanu prednost nad protivnikom i pokreću nove snažne napade i tijekom noći 1./2. srpnja primorali su na povlačenje snage s Mt. di Val Bella. Nakon ovih događanja 36. PD preuzela je položaje na području Fozai i Sasso Rosso (tt 1196) u brdima iznad zapadne doline rijeke Brente.⁶⁵ Tijekom noći 26./27. srpnja na zapadnoj padini Sasso Rosso jurišne skupine naše 36. PD djeluju protiv neprijatelja koje se nastavljaju sve do 30. srpnja.⁶⁶

U sektoru k.u.k. 11. armije nastavljene su borbe na visoravni Asiago. Talijani, a naročito njihovi engleski i francuski saveznici, djelovali su gotovo svakodnevno. Tijekom 16. srpnja, imaju manje uspjehe južno od Asiaga, a dva dana kasnije tijekom jutra 18. srpnja engleske i francuske snage djelovale su između klanca Assa i uzvisine Mt. Sisemol

62 Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 7, str. 345–346.

63 Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 7, str. 347-349.

64 Zapovjednik Edelweiss divizije iz VI. korpusa.

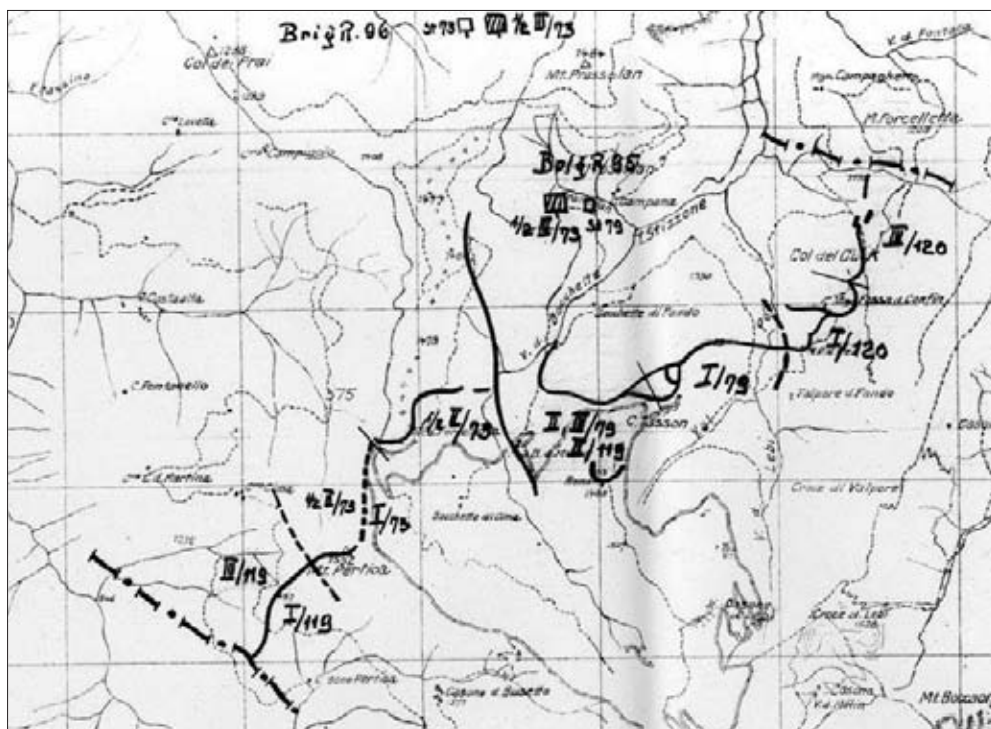
65 Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 7, str. 345-350.

66 Isto, str. 441.

na položaje III. i XIII. korpusa bez značajnijih uspjeha.⁶⁷ Talijanske artiljerijske bitnice na platou Asiaga imale su daleko više streljiva nego austrougarske snage. Saveznici su dnevno ispaljivali 14 615 granata nasuprot 5730 austrougarskih. Zapovjednici grupa armija postupno su mogli zamijeniti svježim snagama divizije s velikim gubitcima, pa je tako sredinom kolovoza na Sasso Rosso naša 36. PD zamijenjena s 39. Hon PD i nakon toga odlazi prema gradu Bozenu.

I na planinskom području Mt. Grappe između rijeka Piave i Brente vode se krvave borbe. Tamo se nalazi k.u.k. 48. PD s ličkom 79. pješačkom pukovnijom („Jelačićevci“) i 55. PD s BH 4. pješačkom pukovnijom iz Mostara. Ove snage tijekom 24. lipnja odbijaju talijanske napade i uspijevaju zarobiti značajan broj njihovih vojnika.⁶⁸ Nešto kasnije u suradnji s 73. pješačkom pukovnijom iz češkoga grada Cheba (njem. Eger) „Jelačićevci“ zaustavljaju napadne snage kod važne kote Mt. Pertice (tt 1549). Ove dvije pukovnije pristigle su na ovo bojište iz strategijske pričuve zamijenivši teško načetu 60. PD.

Tijekom 6. srpnja „Jelačićevci“ se bore za uzvisinu Tasson koja se nalazi istočno od Mt. Pertice. Tijekom 7. srpnja ove položaje ojačavaju bojne II./119. i III./79. kada započinju krvavi napadi na kote 1503 i 1507. U nastavku borbi II. i III. bojna „Jelačićevaca“ uspijeva osvojiti podnožje brda, ali zbog snažne talijanske obrane ne uspijevaju osvojiti sam vrh. Zapovjednik pukovnije, pukovnik Carl Zoller, nalazi se među svojim vojnicima i hrabri ih tijekom borbi. Sedam će puta jurišati na neprijateljske položaje prije nego što će njihove napadne kolone biti u potpunosti slomljene. Zoller će u posljednjemu

Slika 16. Borbe „Jelačićevaca“ kod Tassona. Stanje na dan 8. srpnja 1918. (izvor: ÖeStA/KA, NFA 48. ID, 1918, kutija 2689).

67 Isto, str. 464.

68 Isto, str. 344.

jurišu biti teško ranjen i od zadobivenih rana ubrzo umrijeti. Naslijedit će ga na mjestu zapovjednika pukovnije pukovnik Kovač.⁶⁹

Zbog pretrpljenih velikih gubitaka čitava se pukovnija povlači na oporavak u pozadinu u grad Feltre. Prema izvješću od 8. srpnja „Jelačićevci“ su imali 23 mrtva, od toga 2 časnika, 338 ranjenih te 23 bolesna.⁷⁰ „Jelačićevci“ će na oporavku ostati vrlo kratko i 15. srpnja popunjeni se vratiti na položaje kod Tassona. Nakon ovih teških borbi i iskazanoga junaštva car Karlo im je odao priznanje: „Vaše carsko i kraljevsko apostolsko veličanstvo su obavijest o junačkom vladanju 79. pješačke pukovnije u bitkama istočno od Mt. Pertica uzeli sa osobitim zadovoljstvom na znanje i odaju najveće priznanje svojim davno prokušanim, hrabrim „Otočanerima“.⁷¹ „Jelačićevci“ do 23. srpnja imaju zabilježenih gubitaka i na položajima kod Col del Pessa (kota 1503). Tijekom rujna i listopada imaju manje gubitke kod planine Mt. Pertica.⁷²

Kraj rata ipak se bliži

Krvava ratna završnica bliži se kraju. Bugari sklapaju primirje 9. rujna. Unatoč stalnim uspjesima savezničkih snaga u Francuskoj i povećanju snaga talijanske alijanse na Jugozapadnome bojištu u rujnu je načelnik glavnoga stožera talijanske vojske general Diaz i dalje čekao „povoljan trenutak“ za odlučnu i možda završnu ofenzivu.⁷³ Interesantno je da je pomoćnik talijanskoga vrhovnog zapovjednika, general Badoglio, 2. rujna 1918. izradio povjerljiv memorandum u kojem traži pomoć od 20 do 30 savezničkih divizija i predviđa slom Austro-Ugarske tek za proljeće 1919. godine. U tekućoj godini predlaže samo manje zahtjevne operacije. Tako je mislio Badoglio samo 2 mjeseca prije primirja.⁷⁴

U rujnu je bilo dosta teških lokalnih borbi u sektoru između rijeka Brente i Piave, osobito kod Mt. Asolone, Mt. Tombe, grebena Tasson i kod Mt. Pertice, ali bez značajnijega talijanskog napredovanja. Povišena talijanska aktivnost na planinskom bojištu poklopila se s nizom rotacija snaga unutar k.u.k. 11. armije.

Početak rujna hrvatska 42. dom. PD pomiče se prema mjestu Feltre, a polovicom istoga mjeseca dio divizije ulazi u sastav 4. PD / XXVI. k. / AGr Belluno kod Mt. Asolone, a dio se odmara u području Pergine.

69 Frane Dubravčić, *Živ sam i dobro mi je! Uspomene iz Prvog svjetskog rata 1914.-1918.* prir. Milan F. Dubravčić (Otočac: Katedra Čakavskog sabora pokrajine Gacke, 2002), str. 156.; Nikola Tominac, „79. pukovnija zajedničke vojske u Prvome svjetskom ratu,“ u *1918. u hrvatskoj povijesti: zbornik*, ur. Željko Holjevac (Zagreb: Matica hrvatska, 2012), str. 315–316.

70 ÖeStA/KA, NFA, 1. korpskommando, OpNr 188/2, 188/3 i 189/3 od 08. 07. 1918, kut. 84; ÖeStA/KA, NFA 48. ID, 1918, kut. 2689 i 2693.

71 ÖeStA/KA, NFA 48 ID, 192/9 bez datuma (1918).

72 HR-HDA-1448. ZB MK. Matične knjige umrlih vojnih osoba 79. pješačke pukovnije; ÖeStA/KA, Namenliche Verlustliste IR 79, kut. 211.

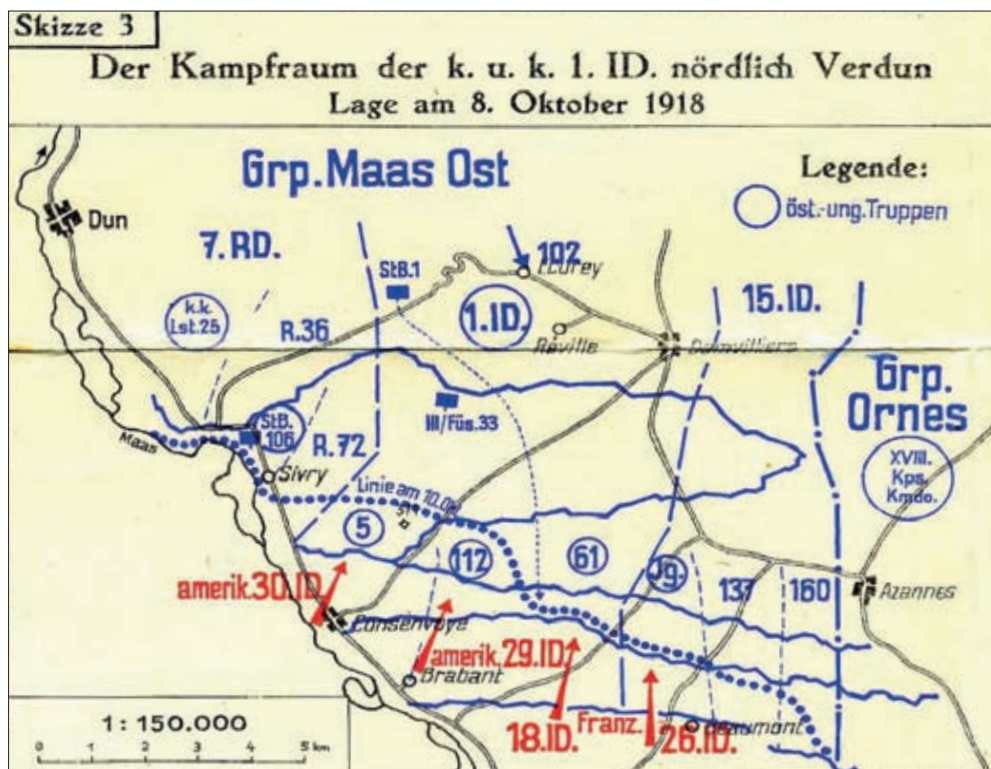
73 Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 7, str. 473.

74 Dinko Čutura i Lovro Galić, „Veliki rat: Pregled ratnih operacija,“ *Hrvatska revija* 3 (2004): str. 51.

Odlazak dijela snaga na Zapadno bojište

Teške borbe na Zapadnoj bojištu u kolovozu i rujnu 1918. zahtijevale su da njemačko Vrhovno zapovjedništvo zatraži od svojih saveznika slanje dodatnih pojačanja na ovo glavno bojište. U svojoj poruci od 29. kolovoza iz njemačkoga stožera u Badenu feldmaršal Hindenburg napominje da su njemački gubitci na zapadu vrlo veliki te da je u zajedničkom interesu da Austrijanci u Italiji ostave tek toliko snaga koje će biti sposobne zadržati samo obrambene zadaće, a dio snaga uputiti na zapad. Hindenburg priznaje da su te snage suočene s gotovo cijelom talijanskom vojskom, koja je ojačana engleskim i francuskim snagama. Načelnik austrougarskoga glavnog stožera, general Arz, odgovorio je njemačkomu kolegi da austrougarsko Jugozapadno bojište ima samo 280 000 pušaka nasuprot sve masovnije i mnogo bolje oružjem opremljene talijanske vojske i njezinih saveznika.

Na kraju je krenuo transport austrougarskih snaga i radničkih satnija, među kojima je bilo 15 000 zarobljenih Rusa, prema Zapadnoj bojištu. Ove snage objedinjene su u k.u.k. XVIII. korpus, a sastojale su se od k.u.k. 1. i 35. pješačke divizije koje su razmještene istočno i sjeveroistočno od krvavoga bojišta kod Verduna i izbočine kod St. Mihela. U sastavu 1. divizije bile su „čiste“ hrvatske postrojbe 31. lovačka bojna Zagreb i 2. eskadrona 10. domobranske husarske pukovnije Varaždin. Ove snage vode borbe s francuskim i američkim divizijama.⁷⁵

Slika 17. Borbe i razmještaj k.u.k. 1. pješačke divizije (1.ID) na Zapadnoj bojištu kod Verduna. Stanje na dan 8. listopada 1918. (izvor: ÖULK sv. 7, prilog 28, skica 3).

⁷⁵ Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 7, str. 421 i prilog 28.

Posljednja bitka austrougarske vojske – obrambena pobjeda na Grappi, 24. – 28. listopada i ustroj Armijske grupe Belluno

Talijanske aktivnosti između rijeka Adige i Piave znatno se povećavaju u drugoj polovini rujna. Borojevićeva grupacija izvijestila je AOK da „nema sumnje da Antanta poziva Italiju na napadna djelovanja kako bi otežala Austro-Ugarsku političku situaciju i da bi mogli težište aktivnosti usmjeriti baš između Brente i Piave. Pripreme za ofenzivu traju mjesecima, pa moramo predvidjeti da operacija može započeti svaki čas“. Očekujući veliku talijansku ofenzivu, tijekom 21. rujna AOK je postavio strateške pričuve oko grada Belluna. Tako su tijekom 22. rujna I. i XXVI. korpus 11. armije i XV. korpus 6. armije ušli u novoustrojenu Armijsku grupu Belluno (Armeegruppe Belluno) podređenu feldmaršalu Borojeviću. Grupom je zapovijedao general Ferdinand Goglia od Zlote Lipe. Novoustrojena skupina trebala je osigurati posebno ugrožen sektor između rijeka Brente i Piave i time onemogućiti Antantin prodor prema sjeveru.

S velikom zabrinutošću i nelagodnom k.u.k. Vrhovno zapovjedništvo promatralo je pripreme za talijanski napad budući da je Austro-Ugarska kao država sve više zapadala u nerješivu krizu. Unutrašnja politička previranja neizbježno su utjecala na stanje na bojištu što je moglo završiti vojnom katastrofom. Sve se glasnije počinje razmišljati o primirju. Tijekom 11. listopada Borojevićeva je skupina zaprimila zapovijed da se sva vrijedna vojna oprema koja nije bila neophodno potrebna za borbu evakuira u domovinu. Htjelo se do potpisivanja primirja vojsku osposobiti za obranu granica Monarhije i spriječiti ulazak Talijana u državni prostor što bi moglo pogoršati startne pozicije u budućim pregovorima.⁷⁶

Zbog katastrofalnoga razvoja stanja u Makedoniji koje je nastupilo nakon Antantina proboja Solunskoga bojišta kriza se bliži svomu vrhuncu. Politička situacija u državi dramatično se mijenja: tijekom 22. listopada nadvojvoda Josip traži od Vrhovnoga zapovjedništva da se sve mađarske snage vrate u domovinu pod izlikom njezine obrane od Rumunjske i Srbije. Hrvatski sabor 29. listopada donosi odluku o razrješenju svih državnopravnih odnosa s Austro-Ugarskom, a Poljaci objavljuju da osnivaju svoju samostalnu državu, kao i još neki narodi.

Gdje su hrvatske divizije u to vrijeme? Tijekom 15. listopada 36. PD je u pričuvi Grupe armija u širem području oko Bozena, a 42. domobranska PD je u sastavu AGr Belluno / GA Borojević. Zbog opasnosti da će Talijani napasti gornji tok rijeke Piave, k.u.k. Vrhovno zapovjedništvo je tijekom 16. listopada zapovjedilo hrvatskoj 36. PD i 10. KD da se prebace iz Tirola u sastav Borojevićeve grupacije i to u njegovu 6. armiju. Tijekom 19. listopada 36. PD dolazi u mjesto Sacile i tu će u početku prijeći u armijsku pričuvu. Tijekom 24. listopada pola 42. dom. PD je u XXVI. korpusu / AGr Belluno, a njezine dvije pukovnije – 25. i 26. – upućene su prema selu Fiera di Primiero u dolini rijeke Cisonon sjeverno od gradića Feltre.⁷⁷

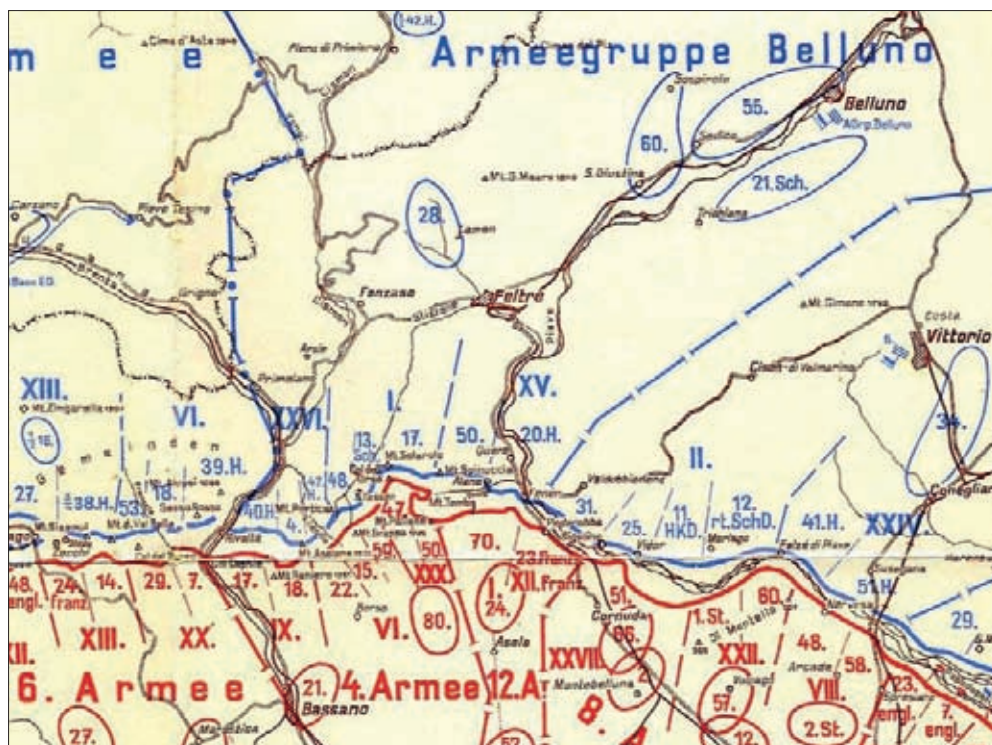
76 Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 7, str. 570.

77 Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 7, str. 477.

Završne talijanske napadne operacije

Borbe se nastavljaju oko gradića Asiaga, a tijekom 21. listopada Talijani i njihovi saveznici uspijevaju probiti obranu na visoravni Sedam općina.⁷⁸ Tijekom 24. listopada, točno godinu dana nakon proboja kod Kobarida, Talijani su započeli svoju dugo pripremanu napadnu aktivnost između rijeka Brente i Piave. Oblaci i magla iznad visokih planina, zakrili su žestoku borbu koja je bjesnjela na području Grappe. Činilo se da je tamo stigla stara habsburška vojska. Tisuće oružja je zagrmjelo kao uvod u strašnu simfoniju, koja je najavila posljednju vojnu aktivnost te nesretne vojske.

Austrougarska vojska je bez obzira na glad i neimaštinu čekala kraj rata. Znali su da su mirovni pregovori neizbježni. Odlučili su se u tim trenucima dostojno oduprijeti neprijatelju ulažući svoju posljednju snagu, odlučnost i hrabrost bez obzira na nacionalnost. Nijemci, Mađari, Poljaci, Česi, Hrvati, Srbi, Rumunji, Slovenci i Slovaci - još su jednom zajedno stali u obranu Monarhije koja se pomalo gasila. I tako se dogodilo čudo. Nakon snažne vatre koja je dosegla najveću snagu oko 7.00, neprijateljsko pješništvo kreće u napad. Šest divizija talijanske 4. armije napredovalo je u zoni Armijske grupe Belluno između Col. Caprile i Mt. Spinuccia. Slijedile su još dvije divizije 12. talijanske armije na području Mt. Tombe. U danima teških bitaka talijanska 4. armija zaustavljena je od pripadnika Armijske grupe Belluno. To se dogodilo i iduća dva dana.⁷⁹

Slika 18. Armijska grupa Belluno na dan 24. listopada 1918. Pola 42. dom. PD je u sastavu XXVI. korpusa kod Mt. Pertice, 79. pp iz Otočca je u sastavu susjedne 48. PD. (izvor: ÖULK VII, prilog 31, dio).

78 Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 7, prilog 32.

79 Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 7, str. 598.

U tim će se borbama istaknuti tijekom 25. listopada snage naših domobrana kod Mt. Asolonea, osobito sisačka 27. domobranska pješačka pukovnija. Od 1.00 do 13.30 talijanska artiljerija svih kalibara punom žestinom udarala je po planini. U 15 sati neprijateljsko pješastvo krenulo je u novi proboj; uspjeli su prodrijeti u razmještaj 4. PD na istočnoj strani Mt. Asolone, ali su odbačeni zahvaljujući hrabrim braniteljima. Zbog iskazanoga junaštva pješastva i briljantnoga djelovanja obrambene artiljerije te su večeri sve fortifikacije ostale u rukama k.u.k. XXVI. korpusa.⁸⁰

Tijekom 26. listopada i I. korpus, u čijem je sastavu lička 79. pješačka pukovnija na Mt. Pertici, došao je pod snažan udar, kao i snage susjednoga XXVI. korpusa. Tijekom jutra Talijani su duboko ušli u razmještaj 48. PD te u bok i stražnji razmještaj 42. domobranske PD prema dolini Cesilla. Osječka 28. domobranska pješačka pukovnija spašena je od okruženja zahvaljujući snažnomu protunapadu pričuva 48. PD i 42. dom. PD. Ove snage su se uspjele probiti neposredno ispod vrha Mt. Pertica, koje su još držali ostatci češke 73. pp, čime su Talijani spriječeni u osvajanju vrha.⁸¹

Talijanska 4. armija u bezuspješnim napadima potpuno je iscrpila svoju snagu. Napadi na Mt. Perticu i okolne uzvisine stajale su ih gotovo 35 000 poginulih, ranjenih i nestalih. Time je Armijska grupa Belluno ispunila svoju temeljnu zadaću. FM. Borojević zahvalio se vojnicima AGr Belluno i prepoznao njihovo „herojsko držanje i iznimnu hrabrost“. Iznenađujuća obrambena pobjeda na planinama Mt. Grappe uvelike je povećala nade FM. Borojevića u povoljniji razvoj narednih događaja. Dala mu je osnove za vjerovanje da će uspjeti zadržati ove položaje dok se ne stvore uvjeti za primirje. Međutim, njegove nade uskoro su pokvarile vijesti iz Tirolske fronte i s rijeke Piave.

Početak vojnih pobuna i rasulo vojnih snaga

Tijekom 27. listopada talijanske snage sastavljene od 12., 8. i 10. armije počele su prelaziti rijeku Piave na potezu od gorja Grappe pa do željezničke pruge Treviso – Motta di Livenza, težišno u sektoru k.u.k. 6. armije koja je u početku uspjela odbiti sve napade. Međutim, tijekom noći 27./28. listopada Talijani su uspjeli dublje ući u austrougarski razmještaj kod Sernaglie, nasuprot riječnomu otoku Papadopoli (sektor XVI. korpusa), što je u početku narušilo sustav obrane, ali u tome trenutku bez težih posljedica. Ishod će u konačnici ovisiti o tome mogu li raspoložive pričuve na vrijeme pristići na bojište. Oba zapovjednika armija Borojevićeve skupine⁸² nadali su se da trenutačnim snagama mogu eliminirati izbočine nastale probojem koje je neprijatelj stvorio.

Za nas je važan dolazak hrvatske 36. PD koja je s još dvjema divizijama polako pristizala iz gradova Sacila i Pordenonea u šire područje grada Conegliana.⁸³ Zapovjednik 6. armije, general Schönburg, namjeravao je iskoristiti te tri divizije kao napadnu skupinu (Gruppe Nöhring) pod zapovjedništvom zapovjednika 36. PD, podmaršala Maximiliana pl. Nöhringa. Ova skupina, koja se okupljala u području istočno od gradića Conegliana, zajedno s 10. PD i trima pričuvnim divizijama iz Sočanske armije trebala je krenuti na Engleze i Talijane i odbaciti ih natrag preko rijeke Piave. Skupina podmaršala Nöhringa trebala je krenuti u protunapad

80 Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 7, str. 601.

81 Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 7, str. 603.

82 Ova se Grupa armija sastojala od AGr Belluno, 6. i Sočanske armije.

83 Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 7, prilog 33.

preko potoka Monticana. Međutim, zbog nedostatka transportnih kapaciteta protunapad tih snaga odgođen je za 29. listopada što je još više pogoršalo nade u konačan uspjeh. U daljnjim borbama prednje linije Borojevićeve skupine razbijene su kod Soligna te jugoistočno od Conegliana i kod Monticana i time je situacija bespovratno postala beznadna.

Dok je bjesnjela bitka na Piavi, došlo je do rasula snaga na Tirolskoj bojišnici iz AGr Belluno. Sve je započelo s pobunom južnoslavenskih i mađarskih pukovnija, a to se stanje ubrzo proširilo i na Borojevićeve snage. Tijekom 23. listopada došlo je najprije do pobune među hrvatskim domobranima iz zagrebačke 25. i karlovačke 26. pješačke pukovnije. Ubrzo su se pobuni priključili vojnici iz mostarske BH 4. pješačke pukovnije iz sastava 55. PD. Česi su svojim vojnicima podijelili letke na kojima je pisalo: „Stanite! Nećemo više ići u borbu! Nezavisnost je proglašena u Češkoj!“⁸⁴

Tako je najveći dio postrojbi izvan prvih bojnih crta u AGr Belluno bio potpuno nepouzdan za borbu, dok su vojnici na bojišnici i dalje bili uspješni u borbama iskazujući veliko junaštvo. I u sastavu snaga podmaršala Nöhringa u večernjim satima 28. listopada samo je osam bojni (bataljuna) iz triju divizija bilo spremno za bojna djelovanja. U Monticanu je samo jedna bojna iz 36. PD bila spremna za borbu. U sastavu Grupe FML. Nöhring još je bio pouzdan samo manji dio snaga poput dijelova slavonske 78. i bjelovarske 16. pješačke pukovnije.

Bitka u nizini bjesnjela je punom žestinom. Tijekom noći 28./29. listopada AOK je dao zapovijed FM. Borojeviću da se spriječi uništavanje vojske i pravodobnim povlačenjem izbjegne katastrofalan poraz. Karlovačka 96. pješačka pukovnija iz sastava 58. PD u sastavu Sočanske armije zbog pretrpljenih velikih gubitaka iz prethodnih borbi odbija krenuti na položaje u donjem toku rijeke Piave. Većina snaga „časno“ je upućena u pozadinu.⁸⁵

Nakon pristizanja ojačanja talijanska 4. armija na planinama Mt. Grappe obnovila je svoje napade na AGr Belluno u nadi da će nakon uspjeha na Piavi i ondje doći do povlačenja. Situacija postaje iznimno kritična, osobito nakon uspjeha Engleza u sektoru k.u.k. XVI. korpusa. Veliki dio teškoga naoružanja pao je u neprijateljske ruke. Istovremeno se u blizini Belluna okupljala ogromna masa vojske koja je krenula prema svojim kućama. Među njima su i hrvatske 25. i 26. domobranske pješačke pukovnije iz 42. dom. PD koje su se kretale kroz selo Fiera di Primiero prema Dolomitima i dolini rijeke Drave. Ostale dvije domobranske pukovnije još su se nalazile na bojištu. Time je završena posljednja ofenziva austrougarske vojske koju je platila sa 142 000 izgubljenih vojnika prema 84 000 talijanskih.⁸⁶

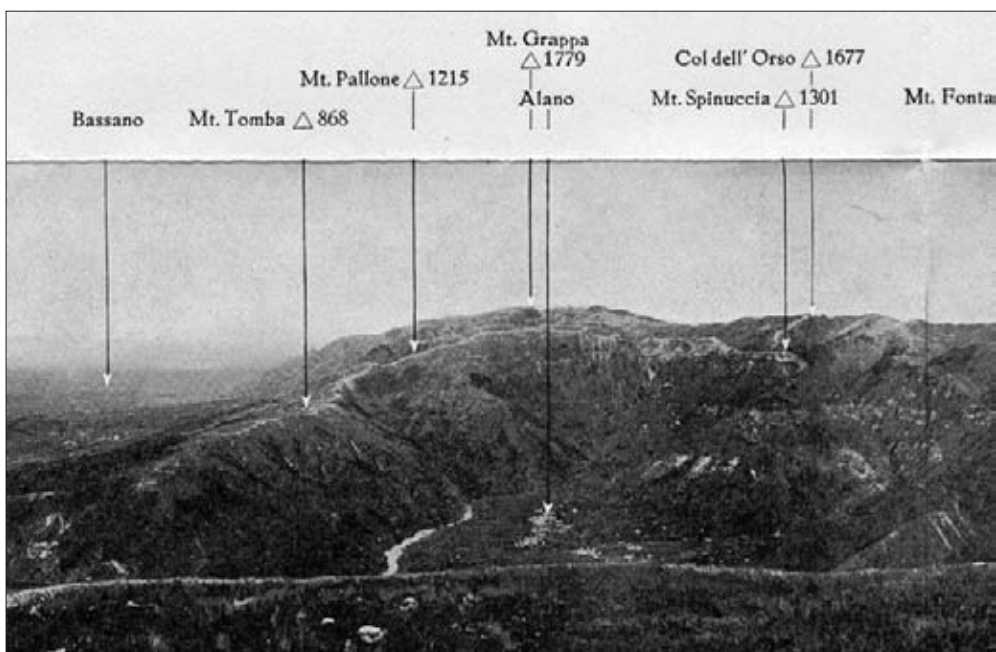
Povlačenje i raspad Austrougarske vojske od 30. listopada do 2. studenoga

Zbog rasula u unutrašnjosti Monarhije i raspada vojske i mornarice, k.u.k. visoko zapovjedništvo tijekom 29. listopada zapovjedilo je FM. Borojeviću da evakuiraju Venetsko-furlansku nizinu te izbjegne direktne borbe s Talijanima i njihovim saveznicima. Kada je ova zapovijed stigla u Udine, k.u.k. 6. armija i sjeverno krilo Sočanske armije već su se u potpunosti povukli prema rubu planina sjeverno od grada Vittorija do gradića Sacilea i iza rijeke Livenze. Dok su se lomile linije 6. armije i desnoga krila Sočanske armije, još je uvijek AGr Belluno držala položaje na Col. Caprileu i na gorju Asolone, Pertici i Spinuccia i tamo pružala snažan otpor. To je bila jedina nada da se ublaži poraz

84 Isto, str. 630.

85 Isto, str. 640.

86 Isto, str. 642.

Slika 19. Prikaz istočnoga planinskog područja Mt. Grappe gdje su pojedine hrvatske postrojbe imale krvave borbe krajem rata (izvor: Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 6, prilog 32, dio).

u Veneciji i pokušaju ishoditi povoljnija vojna rješenja.

Međutim, situacija AGr Belluno postala je neodrživa tijekom popodneva 29. listopada kada se 6. armija povukla preko Vittorija i Conegliana prema rijeci Livenzi. Time se otvorila praznina između XV. korpusa AGr Belluno i 6. armije. Stoga su snage koje su odlučno branile područje Grappe bile u opasnosti da budu okružene i odsječene od svojih linija povlačenja koje su vodile kroz gradić Feltre prema gradu Belluno. Ova kritična situacija primorala je zapovjednika armijske grupe da zapovjedi povlačenje skupina s Mt. Grappe dok ne bude prekasno. Međutim, GdI Horsetzky, zapovjednik k.u.k. XXVI. korpusa, zamolio je zapovjednika armijske skupine da odgodi povlačenje najmanje za jedan dan. Kasnije je napisao u svojim memoarima: „Nismo mogli jednostavno napustiti pozicije koje su tisuće naših hrabrih vojnika obranili u posljednjih šest dana po cijenu vlastitih života. Nenadano povlačenje nesumnjivo bi dovelo do pada morala i kaosa“.⁸⁷

Zapovjednik k.u.k. 11. armije također je zatražio od armijske grupe da održi trenutačne položaje. Stoga je zapovjednik AGr Belluno general Goglia, odlučio odgoditi početak povlačenja do noći od 30./31. listopada. Međutim, tada dio vojnika iz pričuve odbija zapovijed da preuzme položaje između Mt. Cesen i Col. Vernada što je zaprijetilo talijanskim probojem iz doline Piave do uzvisina Cesane i Mel i onemogućavanja povlačenja glavnine snaga prema gradu Bellunu. Tijekom te napete noći general Goglia izvijestio je AOK u Badenu: „Postoji samo jedan način da spasimo hrabre borce od sramotne kapitulacije – neposredno primirje“.⁸⁸

Hrabri vojnici, među njima i naši domobrani kod Mt. Pertice, tijekom 30. listopada odbijaju sve talijanske napade uz teške gubitke. Borbe su vođene između uzvisina Col.

87 Isto, str. 667–668.

88 Isto, str. 667.

Caprile i Mt. Spinuccia. Međutim, austrougarske snage u ravnici su poražene i odvojene od planina. Tijekom dana talijanske snage kod mjesta Quero na Piavi prodiru prema brdima zbog čega general Goglia shvaća da je krajnje vrijeme da prekine bitku i zapovjedi povlačenje. Povlačenje je trebalo ići dolinom Sugana te dalje prema sjeveru preko Mt. Salubio, Val piana i vrhova Fažanskih Alpi (Fassana Alpe) u Dolomitima preko prijevoja visokih iznad 2000 metara. Slabo odjeveni vojnici bez osigurane hrane, odjeće i drugih nužnih potrepština tijekom mjeseca studenoga našli su se u opasnosti da im snježna oluja zatvori planinske prijelaze. Zbog gladi dolazi do masovne pojave nediscipline. Dolina Piave već je bila opljačkana. Nadalje, vojska fizički nije naviknula na duge hodnje nakon dugih mjeseci pozicionoga ratovanja što je usporilo dinamiku povlačenja.

Oko ponoći 30./31. listopada hrabri branitelji Col Caprile i Asolone, Mt. Pertice i Mt. Spinuccie napustili su krvlju natopljeno bojno polje. Tijekom večeri 31. listopada glavnina AGr Belluno uspjela je u posljednjem trenutku izbjeći zarobljavanje, osim izoliranih skupina koje su se zaustavile zbog iscrpljenosti. Tijekom 1. studenoga 25. i 26. domobranska pješačka pukovnija zajedno sa zapovjedništvom 42. domobranske pješačke divizije probijaju se dolinom rijeke Cismon preko prijevoja Rolle (Fažanske Alpe) i kroz dolinu Fassa do Arabba i Corvara prema gradu Brunecku u dolini rijeke Drave. Istovremeno, 27. i 28. domobranska pješačka pukovnija, koje su među zadnjima napustile područje Grappe, dosegnule su selo Fiera di Primiero prije prijevoja Rolle. Nedostatak vlakova i kaos koji je zavladao u novoosnovanim državama onemogućili su brz transport nediscipliniranih postrojbi iz doline Puster (područje izvora rijeke Drave) u njihove domovine. Predstavnici novih nacionalnih država trebali su poslati kompozicije kojih jednostavno nije bilo. U dolini Puster zavladao su potpuni kaos, pljačka i napadi na vlakove što je zaustavilo željeznički promet.⁸⁹

Zaključenje primirja i povratak u domovinu

Tijekom noći 2. na 3. studenoga stigla je zapovijed k.u.k. AOK-a o prestanku borbi. Gotovo dvanaest sati kasnije austrougarski punomoćnici službeno su prihvatili uvjete za primirje.⁹⁰ Vojnici su primili zapovijedi o prekidu vatre 3. studenoga između 7 i 8 sati. Istovremeno su 27. i 28. domobranska pješačka pukovnija nakon prijelaza prijevoja Rolle prošle kroz selo Predazzo. Pobunjene pukovnije – zagrebačka 25. i karlovačka 26. pješačka pukovnija – već su bile blizu gradića Brunecka u dolini Puster.⁹¹

Oko podneva 4. studenoga iz Padove je stigla vijest građanima Italije: „Austro-ugarska vojska je uništena“. Zarobljeno je 300 000 vojnika i oko 5000 topova i masa vojne opreme. Prema talijanskim izvješćima do 11. studenoga utvrđeno je 436 674 ratnih zarobljenika.⁹² Oni će tijekom neočekivano dugoga razdoblja zatočeništva pretrpjeti velika stradanja: smrt je zadesila oko 30 000 zarobljenih vojnika.

89 Isto, str. 695.

90 Isto, str. 744.

91 Isto, str. 746.

92 Isto, str. 758. Brojke koje prikazuju broj austrougarskih zarobljenika između 24. listopada i 4. studenoga variraju između 400 000 i 480 000 ljudi. Prema knjizi Carla Rocce, *Vittorio Veneto*, (Milano: Corbaccio, 1934), str. 389, zarobljeno je bilo 483 000 vojnika i 7571 top. Vidi i: Emil Ratzenhofer, *Waffenstillstand von Villa Giusti* (Wien, 1931), str. 837.

Istovremeno su se vojnici iz 6. armije koji su izbjegli zarobljavanje povukli kroz Pontafel i prijevoj Predil u dolinu rijeke Gail i gornji tok rijeke Drave. Čitav prostor do grada Villacha bio je opljačkan, pa je dva dana nakon što je oružje položeno zamoljena talijanska vlada za pomoć u hrani. Sve su željezničke postaje bile prepune vojnika i opreme, a ceste automobila, kamiona i drugih transportnih sredstava. Mnoge lokalne vlasti i građani sudjelovali su u pljački vojske. Nastao je šverc vojne opreme kojom se htjelo doći do hrane.

Posljednji zajednički ministar rata stare i sada već bivše Austro-Ugarske, general Rudolf Stöger-Steiner von Steinstätten, tijekom 5. studenoga donio je zapovijed za demobilizaciju vojske. Masovni pokreti vojske prema matičnim državama konačno je započeo 6. studenoga zahvaljujući sporazumu između država sljednica i potrajat će sve do sredine studenoga. Oko 800 000 ljudi vratilo se u svoje domove, najvećim dijelom pješice.⁹³

Zaključak

Nakon potpisivanja primirja između sila Antante i Njemačke stravični zvukovi bitaka prestali su 11. studenoga 1918. u 11 sati čime je za čovječanstvo trebala započeti nova era mira i prosperiteta. Habsburška Monarhija pretrpjela je najstrašniju sudbinu od svih sudionica u ratu – potpuni nestanak. Za ovu državu rat, koji je započeo 1914., nije bio samo borba za njezino održanje kao velike sile, već doslovce borba za njezino postojanje.

Ovom prilikom odajemo počast svim hrvatskim vojnicima koji su sudjelovali u ovim tragičnim zbivanjima u posljednjim dvjema godinama rata. Neka to bude opomena budućim pokoljenjima da je mir najveće blagostanje, a rat velika tragedija s nepopravljivo tragičnim posljedicama.

93 Glaise von Horstenau, ÖULK, sv. 7, str. 746.

IZVORI

Hrvatski državni arhiv

HR-HDA-1448. Zbirka mikrofilmova matičnih knjiga i popisa obitelji (ZM)

Austrijski državni arhiv – Ratni arhiv (Beč)

Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA) – Kriegsarchiv (KA), Wien, Vormerkblatt für die Qualifikationsbeschreibung (za pojedine časnike 79. pješ. pukovnije).

ÖStA/KA, Neue Feld Akten (NFA), Gefechtsbericht für IR 79 und 48. ID.

ÖStA/KA, Namenliche Verlustliste IR 79.

Objavljeni izvori

Čičerić, Maximilian. *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892-1918 / Tagebücher des österreichisch-ungarischen Generals Maximilian Csicseric von Bacsány 1892.- 1918.* prir. Danijela Marjanić. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2011.

Dubravčić, Frane. *Živ sam i dobro mi je! Uspomene iz Prvog svjetskog rata 1914.-1918.* prir. Milan F. Dubravčić. Otočac: Katedra Čakavskog sabora pokrajine Gacke, 2002.

Ratni dnevnik C. K. Varaždinske pješačke pukovnije br. 16, knjiga 2. Bjelovar: Državni arhiv u Bjelovaru, 2004.

LITERATURA

Bardolff, Carl. *Der Militär-Maria Theresien-Orden. Die Auszeichnungen im Weltkrieg 1914 -1918.* Wien: Verlag Militärwissenschaftliche Mitteilungen, 1943.

Bösch, Reinhard Eugen. „Die Haltung der südslawischen Soldaten des österreichungarischen Heeres im ersten Weltkrieg. Eine Dokumentation, dargestellt nach den Gefechtsberichten der Infanterie.“ Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der Geistwissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien: 1982.

Blašković, Pero. *Sa Bošnjacima u Svjetskom ratu.* Beograd: Globus, 1939. (Pretisak I. izdanja ur. Filip Hamersak, Strmec Samoborski: Fortuna, 2014).

Čutura, Dinko, Lovro Galić. „Veliki rat: Pregled ratnih operacija.“ *Hrvatska revija* 3 (2004): str. 13–60.

Galić, Lovro. *Cvetje – Mengore v viharju vojne 1915-1917.* Kobarid: Ustanova „Fundacija Poti miru v Posočju,“ 2017.

Galić, Lovro, Branko Marušič. *Tolminsko mostišče.* sv. 1. Tolmin: Tominski muzej, 2005.

Heman Kaurić, Vijoleta, Nikola Tominac. „Hrvatske postrojbe u borbama na Soči (Jugozapadno bojište).“ *Fontes* 21 (2015), str. 17–49.

Österreich-Ungarns letzterKrieg 1914–1918. ur. Edmund Glaise von Horstenau, sv.

6 i 7. Wien: Verlag Militärwissenschaften Mitteilungen, 1930–1939.

Pavičić, Slavko. *Hrvatska vojna i ratna poviest i prvi svjetski rat*. Zagreb: Hrvatska knjiga, 1943.

Pojić, Milan. „Ustroj austrougarske vojske na ozemlju Hrvatske 1868 –1914.“ *Arhivski vjesnik* 43 (2000): str. 147–169.

Ratzenhofer, Emil. *Waffenstillstand von Villa Giusti*. Wien, 1931.

Rocca, Carlo. *Vittorio Veneto*. Milano: Corbaccio, 1934.

Tomac, Petar. *Prvi svetski rat 1914-1918*. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1973.

Tominac, Nikola. „79. pukovnija zajedničke vojske u Prvome svjetskom ratu.“ U: *1918. u hrvatskoj povijesti: zbornik*. ur. Holjevac, str. 283–322. Zagreb: Matica hrvatska, 2012.

SUMMARY

CROATS IN COMBATS DURING 1917 ON THE EASTERN FRONT AND THE FINAL WAR COMBATS ON THE SOUTH-WESTERN FRONT IN 1918

Based on the available military and historiographic bibliography, as well as archival material from the holdings of the Austrian State Archives and the Croatian State Archives in Zagreb, this paper endeavours to reconstruct the most important events pertaining to participation of Croatian soldiers in combats on the Eastern and South-Western Front during 1917 and 1918. Detailed information is given on the Kerensky Offensive and the Austro-German counteroffensive in July and August 1917, occupation of Ukraine after the breakdown of the imperial Russia, the transfer of Croatian soldiers to the Italian Front and battles in the area of Venice, the Sette Comuni Plateau and the estuary of the Piave river during June and July, as well as the final confrontations near Grappa and the withdrawal of the Austro-Hungarian army from Italy in October and November 1918. The operational documentation of the 79th Count Jelačić Infantry Regiment of the joint army from Otočac, reports on battles, losses lists and other additional war documentation were used to the great extent to cover the subject.

Keywords: *Croatia, military history, First World War, Eastern Front, the Kerensky Offensive, South-Western Front*